

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут державного управління
Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

студентки Бедлецької Світлани Олегівни

академічної групи 281м-21з-2 ІДУ

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

на тему: «Реформування судової системи України в умовах
євроінтеграції»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи	Чикаренко І.А.			
розділів:				

Рецензент:				
------------	--	--	--	--

Нормоконтролер:	Вишнеvsька О.В.			
-----------------	-----------------	--	--	--

Дніпро
2022

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи магістра на тему «Реформування судової системи України в умовах євроінтеграції».

79 с., 1 табл., 50 джерел, додаток.

ПРАВОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ, СУДОВА СИСТЕМА, РЕФОРМУВАННЯ, ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДІВ, ЗМІНИ У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ СПРАВ ПІД ЧАС ВІЙНИ.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що складаються під час реалізації права людини на захист її прав і свобод в Україні та світі.

Предмет дослідження – обґрунтування шляхів розв'язання проблем реформування судової системи України відповідно до європейських норм права у повоєнний період.

Мета роботи – визначити ключові проблеми реформування судової системи, що виникають на шляху набуття Україною статусу повноправного члена ЄС, та обґрунтувати шляхи їх розв'язання, зокрема у повоєнний період.

У магістерській роботі досліджено теоретичні та організаційно-правові засади функціонування судової системи України; визначено етапи її становлення та розвитку, зокрема, під час війни; проаналізовано європейський та інший зарубіжний досвід реформування судових систем; надано пропозиції щодо вдосконалення діяльності з реформування судової системи України відповідно до європейських норм права; обґрунтовано очікувані зміни у судовій системі України у повоєнний період.

Сфера практичного застосування результатів роботи: отримані у процесі написання магістерської роботи результати можуть застосовуватись у процесі реформування судової системи в Україні, яка вже знаходиться у статусі країни-кандидата в члени ЄС, і тому має дотримуватися європейських норм права з метою набуття повноправного членства у Євросоюзі.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ	
ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	8
1.1. Судова влада та правосуддя як основа судової системи України	8
1.2. Етапи становлення та розвитку судової системи в Україні	17
РОЗДІЛ 2	
РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА	
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	39
2.1. Реформування судової системи України під час війни	39
2.2. Аналіз європейського досвіду реформування судових систем	45
РОЗДІЛ 3	
ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ	
РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО	
ЄВРОПЕЙСЬКИХ НОРМ ПРАВА	56
3.1. Забезпечення ефективного захисту прав і свобод громадян як одна з	
основних вимог щодо членства України в ЄС	56
3.2. Імплементация європейського досвіду реформування судової системи	
України	63
3.3. Очікувані зміни у судовій системі України у повоєнний період та	
пропозиції щодо управління ними	70
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ	86

ВСТУП

Сьогодні Україна нарешті отримала статус кандидата в члени Європейського Союзу. Разом із тим, питання реформування судової системи в Україні було і залишається одним із найбільш актуальних та обговорюваних ще з часів отримання незалежності нашої держави.

Більш загострилося це питання в останні роки, у світлі євроінтеграції України, «перезавантаження» влади та реформування (модернізації) всієї системи публічного управління в цілому. Саме реформування останнього закономірно поставило завдання створення надійного механізму ефективного захисту прав і свобод громадян, а також юридичних осіб, надання їм необхідної правової допомоги.

З початку війни в Україні, а саме з 24 лютого 2022 року Україна стала робити все можливе, щоб отримати статус кандидата в члени Європейського Союзу, а потім набути повноправного членства в ЄС. І саме під час війни, 23 червня 2022 року Європейською Радою нарешті було надано Україні статус кандидата в члени ЄС, проте виконання попередніх семи рекомендацій Європейської Комісії залишаються необхідними для початку переговорів щодо повноправного членства в ЄС.

Ухвалене Європейською Радою рішення відрізняється від тих рекомендацій Європейської Комісії тим, що статус кандидата Україна отримала безумовно. У рішенні написано, що великі лідери 27 країн ЄС надали Україні європейську перспективу і прийняли рішення надати Україні статус кандидата без всяких умов.

Саме тому, Україна має прагнути якомога швидше виконати всі раніше визначені рекомендації з тим, щоб збудувати демократичну, правову державу, яка відповідає статусу країн ЄС.

Значну роль у цьому процесі грає судова система, яка має забезпечити ефективний захист прав та свобод громадян, зміни до якої є одними з основних вимог вступу України до Європейського Союзу.

Безсумнівно, основним завданням судової реформи є утвердження справедливого суду та вдосконалення вітчизняної судової системи. Разом із тим, судова система в Україні від моменту набуття державою незалежності фактично перебуває у стані постійного реформування. Традиційно, кожен реформаторський період у цій сфері запроваджується під гаслами забезпечення незалежності судової влади, наближення національної судової системи та процедури здійснення судочинства до міжнародних та європейських норм, стандартів та правил. Проте практика реалізації таких реформаторських ідей за роки незалежності України тільки загострила проблему.

Останнім часом рівень довіри суспільства до судової влади став вкрай низьким, рівень корумпованості суддів зростає, погіршився доступ до справедливого суду. Тому проблематика здійснення судової реформи та забезпечення справедливого (ефективного, прозорого та позбавленого корупції) правосуддя завжди були й залишаються актуальною серед науковців та державних діячів, оскільки лише стабільне законодавство та ефективне правосуддя здатні реально забезпечувати надійний захист прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави в цілому.

Тема магістерської роботи є актуальною, що підтверджується науковими публікаціями, присвяченими імплементації зарубіжного досвіду реформування судових систем у світі, кількість яких не можна вважати достатньою. Так, існує широке коло публікацій, присвячених характеристиці зарубіжного досвіду реформування судових систем (праці Є. Авдєєнко, В. Кібця, І. Лісної, І. Назарова та інших). Однак, просто охарактеризувати зарубіжний, зокрема європейський, досвід, без конкретизації шляхів його імплементації до судової системи України, буде замало. Потрібно визначити інструменти, за допомогою яких можна здійснити адаптацію зарубіжного досвіду та кращих практик реформування судових систем до вітчизняних умов та реалій.

Слід звернути увагу, що у науковій літературі й досі не вироблено єдиного розуміння категорії «судова система», яка на думку одних вчених являє собою всю сукупність судових установ та інших державних органів, що сприяють організації та функціонуванню судів, інші ж вчені зводять її до системи судів як установ, що наділені судовою владою (праці В. Андрейцева, А. Іванишук, К. Жарука, Н. Квасневської, Р. Куйбіди, О. Литовченко, І. Лісної, І. Назарова, С. Погребняка, С. Прилуцького, М. Фоміна, С. Яроша та інших).

Ураховуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що дана магістерська робота є важливим та актуальним дослідженням, зокрема у сучасних умовах євроінтеграції України та з огляду на зміни, які потрібно здійснити для забезпечення ефективного захисту прав та свобод громадян у воєнний та повоєнний період.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що складаються під час реалізації права людини на захист її прав і свобод в Україні та світі.

Предмет дослідження – обґрунтування шляхів розв'язання проблем реформування судової системи України відповідно до європейських норм права у повоєнний період.

Мета роботи – визначити ключові проблеми реформування судової системи, що виникають на шляху набуття Україною статусу повноправного члена ЄС, та обґрунтувати шляхи їх розв'язання, зокрема у повоєнний період.

Для досягнення мети в магістерській роботі передбачено вирішення таких завдань:

- охарактеризувати теоретичні та організаційно-правові засади функціонування судової системи України;
- дослідити етапи становлення та розвитку судової системи в Україні, зокрема, під час війни;
- проаналізувати європейський та інший зарубіжний досвід реформування судових систем;

– розробити пропозиції щодо вдосконалення діяльності з реформування судової системи України відповідно до європейських норм права;

– обґрунтувати очікувані зміни у судовій системі України у повоєнний період.

У процесі написання магістерської роботи нами було проаналізовано значний спектр різноманітних джерел інформації, а саме: вітчизняна та зарубіжна наукова та навчальна література з теорії та практики організації діяльності судів та функціонування судових систем; вітчизняна та міжнародна нормативно-правова база щодо судоустрою та статусу суддів, різноманітна аналітична інформація; брошури та інтернет-ресурси, в яких представлений або аналізується історичний та європейський досвід функціонування та реформування судових систем та забезпечення справедливого суду.

Отримані у процесі написання магістерської роботи результати можуть застосовуватись у процесі реформування судової системи в Україні, яка, знаходячись у статусі країни-кандидата в члени Європейського Союзу, має дотримуватися європейських норм права з метою набуття повноправного членства у ЄС.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

1.1. Судова влада та правосуддя як основа судової системи України

У Конституції України [14] проголошено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. В Україні діє єдина судова система (система судоустрою), у якій найвищим судом є Верховний Суд України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Також до складу цієї системи належать місцеві суди та апеляційні суди. Для розгляду окремих категорій справ у системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди. При цьому, система судів є досить розгалуженою та неоднорідною як за своєю спеціалізацією, так і за побудовою. Місцезнаходження, територіальна юрисдикція і статус суду визначаються з урахуванням принципів територіальності, спеціалізації та інстанційності (ст. 19, п. 3 Закону України «Про судоустрій та і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [34]). Це цілком відповідає вимогам ст. 125 Конституції України [14], де зазначалося, що система судів загальної юрисдикції в Україні організована за принципами територіальності та спеціалізації. Однак, у науковій літературі й досі не вироблено єдиного розуміння категорії «судова система», яка на думку одних вчених являє собою всю сукупність судових установ та інших державних органів, що сприяють організації та функціонуванню судів [2; 11; 16; 45]. Інші ж вчені зводять її до системи судів, як установ, які наділені судовою владою [20; 43].

В Законі України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 року закріплено поняття «система судоустрою» (ст. 1 [34]), і зазначено, що єдність цієї системи забезпечується:

- єдиними засадами організації та діяльності судів;

- єдиним статусом суддів;
- обов'язковістю для всіх судів правил судочинства, визначених законом;
- єдністю судової практики;
- обов'язковістю виконання на території України судових рішень;
- єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності судів;
- фінансуванням судів виключно з Державного бюджету України;
- вирішенням питань внутрішньої діяльності судів органами суддівського самоврядування (ст. 2 [34]).

У нашій роботі під судовою системою ми будемо розуміти не тільки систему судоустрою (тобто, сукупність судових установ та інших державних органів, що сприяють організації та функціонуванню судів). Людвіг фон Берталанфі, австрійський біолог, засновник узагальненої системної концепції, що отримала назву «Загальна теорія систем», зазначає, що будь-яка система являє собою упорядковану сукупність взаємозв'язаних елементів, що утворюють єдине ціле і спільно діють для досягнення поставленої мети [3]. Тому ми вважаємо, що до складу судової системи, яка має бути комплексною та упорядкованою, слід віднести судову владу та правосуддя, які, на наш погляд, формують основу судової системи та є її підґрунтям, або, в контексті теорії систем – підсистемами.

Отже, судову систему слід розуміти як складний, багаторівневий та багатоаспектний державно-владний механізм, що складається із сукупності спеціальних, розміщених у межах даного механізму за певними принципами, державних установ (державних органів), які утворюються та функціонують на підставі й порядку, визначених законодавством виключно для здійснення судовою владою такого специфічного різновиду соціальної діяльності, як правосуддя [17].

Охарактеризуємо зміст та співвідношення понять судової влади і правосуддя більш детально.

Судова влада – це самостійна і незалежна гілка державної влади, що створена для вирішення на основі закону соціальних конфліктів між державою і громадянами, самими громадянами, юридичними особами; контролю за конституційністю законів; захисту прав громадян у їхніх взаємовідносинах з органами виконавчої влади і посадовими особами; контролю за дотриманням прав громадян при розслідуванні злочинів і проведенні оперативно-розшукової діяльності; встановлення найбільш значимих юридичних фактів [43].

В іншій інтерпретації, судова влада – це діяльність всіх створених у державі судів, яка здійснюється з метою впливу на поведінку суб'єктів права й на суспільні відносини за участю цих суб'єктів та за допомогою притаманних їм законодавчо визначених засобів [47].

Судова влада в Україні реалізується шляхом правосуддя в формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального судочинства [41]. Відповідно до Конституції України (ст. 126) [14] судові органи виконують свою функцію незалежно від законодавчої і виконавчої влади, в установлених Конституцією України межах і згідно із законодавством України.

Отже, судова влада є самостійною, незалежною сферою публічної влади та являє собою сукупність повноважень щодо здійснення правосуддя, роз'ясненню норм права, з відповідними контрольними повноваженнями спеціальних уповноважених на це органів – судів. Тобто, характерні ознаки судової влади наступні [41]:

- цю владу можуть реалізувати тільки спеціально вповноважені органи (суди);

- ці органи наділені тільки їм притаманними повноваженнями.

Реалізується судова влада через такі види діяльності [41]:

- здійснення правосуддя;
- конституційний контроль;

- контроль за додержанням законності та обґрунтованості рішень і дій державних органів і посадових осіб;
- формування органів суддівського самоврядування;
- роз'яснення судам актів застосування законодавства;
- утворення державної судової адміністрації.

Як зазначається у праці [41], здійснення судової влади за змістом є значно ширшим, ніж відправлення правосуддя. Судову владу реалізують у діях суду, які не пов'язані з розглядом справ. Це організаційні та інформаційно-аналітичні дії (узагальнення судової практики, аналіз судової статистики, вирішення скарг позивачів, відповідачів, обвинувачених, адвокатів, направлення окремих ухвал у державні органи, установи, організації).

Отже, судову владу можна визначити як самостійну та незалежну гілку державної влади. Як зазначалося вище, в Україні вона реалізується шляхом правосуддя в формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального судочинства. Судочинство здійснюється Верховним Судом України, місцевими та апеляційними судами, а також вищими спеціалізованими судами. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають в державі.

Судова влада має свої характерні ознаки, які розкривають її поняття, допомагають відокремити її від інших гілок державної влади. До цих ознак належать, передусім те, що судова влада здійснюється виключно спеціальними державними органами (судами), які складають єдину судову систему. Згідно з положеннями Конституції України [14] та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [34], судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом.

До 2010 р. засади організації судової влади в Україні регламентувалися законом України «Про судоустрій України» [35], який втратив чинності від 03.08.2010 (підстава – 2453-VI). У 2010 році Верховна Рада України

прийняла Закон України «Про судоустрій і статус суддів», ця подія ознаменувала початок серйозних змін у судовій системі, але була сприйнята неоднозначно [34].

Сьогодні, як вже зазначалося, діє новий Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів», який визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд [34].

У ст. 1 п. 2 закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначено, що судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається (ст. 124 Конституції України [14], ст. 5 Закону України [34]). Особи, які привласнили функції суду, несуть відповідальність, установлену законом.

Створення надзвичайних та особливих судів також не допускається (ст. 3 [34]). Для здійснення судової влади закон наділяє суди усіма необхідними повноваженнями. Судові рішення є обов'язковими на всій території України.

Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 2 [34]).

Суди є правозастосовчими органами. Вирішення судом справи означає, що суд застосовує норми матеріального права (кримінального, цивільного, адміністративного та ін.) до конкретного правовідношення, яке було предметом розгляду в судовому засіданні, та виносить на їх основі мотивоване рішення (вирок) [41].

Судова влада здійснюється на основі та в чіткій відповідності з вимогами процесуального закону. Саме процесуальний закон детально регламентує порядок розгляду справ в суді, гарантує дотримання прав та законних інтересів усіх учасників судового засідання.

Участь представників народу в здійсненні правосуддя – важлива риса судової влади. Відповідно до положень, закріплених у ст. 124 Конституції України [14] та ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [34] народ безпосередньо приймає участь в здійсненні правосуддя через присяжних.

Владний характер повноважень суду – одна з обов'язкових ознак судової влади. Вимоги та розпорядження суддів при здійсненні ними своїх повноважень обов'язкові для усіх без винятку державних органів, організацій, інших юридичних осіб, громадян. Вироки, рішення, постанови суду є актами застосування норм права і повинні виконуватися на всій території України, є обов'язковими для усіх осіб, що приймають участь у судовому процесі. У ст. 13 Закону України [34] так і зазначено: «Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається законом» [34].

У державному механізмі функціонують спеціальні органи та посадові особи, в обов'язок яких входить виконання судових рішень: державні виконавці, кримінально-виконавчі інспекції, інші організації та відомства з питань виконання покарань, органи поліції, адміністративний апарат підприємств організацій, установ тощо [41].

Судова влада є незалежною. Під незалежністю мається на увазі те, що суди здійснюють свої функції без втручання будь-кого у свою діяльність. При здійсненні правосуддя вони не залежать від органів законодавчої та

виконавчої влади; від інших органів, організацій, партій та рухів, посадових осіб; від позицій сторін в судовому процесі; від висновків органів досудового слідства і прокурора; від будь-яких інших осіб. Рішення суду не потребують ніякого подальшого ухвалення.

Як зазначалося вище, Конституція України (ст. 125) закріпила, що система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації. Це положення закріплене і в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (у ст. 17 [34], де зазначено, що судоустрій будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності). Умовами для створення чи ліквідації суду є зміни в адміністративно-територіальному устрої, передислокація військ чи реорганізація Збройних Сил України.

Особливості виконання судом функцій вимагають, щоб суди формувались і працювали з дотриманням спеціальних правил – правил, які б гарантували якісне, компетентне виконання повноважень згідно з вимогами закону. У зв'язку з цим закон закріплює досить жорсткі вимоги, що стосуються кандидатів на заміщення посади судді і порядку створення судів.

Специфіка суду як органу судової влади полягає також у тому, що для його діяльності встановлені особливі правила, процедури, що жорстко регламентують діяльність усіх учасників судового засідання. Основна ціль цих процедур – забезпечити об'єктивний, повний, всебічний розгляд усіх обставин, які мають юридичне значення для конкретної справи, і забезпечити винесення законного, справедливого рішення. Що стосується встановлених для органів законодавчої чи виконавчої влади процедур, то вони не мають тієї детальності, всебічності, яка встановлена для судових процедур [40].

У ст. 6 п. 3 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [34] зазначається, що втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до

невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади. Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до цього Закону діє суддівське самоврядування [34].

Що стосується поняття «правосуддя», слід зазначити, що це – форма реалізації судової влади, або державна діяльність, яку проводить суд шляхом розгляду й вирішення у судових засіданнях у особливій, установленій законом процесуальній формі, цивільних, кримінальних, господарських і адміністративних справ. Як зазначалося вище, згідно із ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Особи, які привласнили функції суду, несуть відповідальність, установлену законом. Народ бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних [34].

Правосуддю відводиться головне місце у здійсненні правоохоронної діяльності, що пов'язано з тими завданнями, які покладає на правосуддя як основну форму реалізації судової влади держава.

Правосуддю притаманна низка ознак, що відрізняють діяльність суду від правоохоронної діяльності. У праці [41] охарактеризовано чотири основні ознаки правосуддя:

1. Правосуддя здійснюють шляхом розгляду і вирішення у судових засіданнях цивільних справ щодо захисту прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави; розгляду у судових засіданнях кримінальних справ і встановлення покарання до осіб, винних у вчиненні злочину, або виправдовування невинних; розв'язання господарських спорів, що виникають між учасниками господарських правовідносин.

2. Розгляд і вирішення у судових засіданнях цивільних, кримінальних та інших справ ґрунтується на конституційних засадах.

3. Правосуддя здійснюють відповідно до законодавства України, на основі кодифікованих актів (кодексів – кримінального, цивільного, господарського), які докладно регламентують порядок, процесуальну форму судового розгляду й рішень, які виносить суд.

4. Судові рішення ухвалюють суди іменем України, вони обов'язкові до виконання по всій території України. Рішення, що набрали законної сили у кожній конкретній справі є обов'язковими для всіх фізичних та юридичних осіб.

Отже, судову владу можна визначити як самостійну та незалежну гілку державної влади, яка створена для вирішення на основі закону соціальних конфліктів. Судова влада в Україні реалізується шляхом правосуддя в формі судочинства. Правосуддя – це державна діяльність, яку проводить суд шляхом розгляду й вирішення у судових засіданнях у особливій, установленій законом процесуальній формі, цивільних, кримінальних, господарських і адміністративних справ.

На відміну від правосуддя, судова влада – це права судових органів, якими вони наділені по закону, можливість здійснювати широкі юрисдикційні повноваження; це правовий статус судів, їх місце як особливих органів державної влади. І, крім того, термін «судова влада» включає в себе також само здійснення владних суддівських повноважень [41].

Таким чином, здійснення судової влади значно ширше правосуддя, так як судова влада проявляється в багатьох інших діях суду. Так, усі суди та судові структури зобов'язані узагальнювати судову практику, аналізувати судову статистику. Голови усіх судів вносять в державні органи, установи, організації, посадовим особам подання про усунення порушень закону, причин та умов, що сприяли скоєною злочину. Ці акти зобов'язують тих, кому вони спрямовані, здійснювати відповідні заходи по усуненню зазначених порушень [41].

Усі зазначені повноваження судів є проявами судової влади, але виходять за рамки правосуддя. З цього можна зробити висновок про те, що правосуддя – це лише один із засобів здійснення судової влади. Правосуддя треба розглядати в традиційному розумінні цього поняття, а саме: як діяльність судів щодо розгляду і вирішення цивільних, господарських, кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення.

Отже, судова влада та здійснюване нею правосуддя займають особливе місце в судовій системі та системі влади в Україні. Ідея поділу влади і виділення судової влади в самостійну гілку, знайшла своє відображення в Конституції України. Кожна з гілок влади здійснює лише їй притаманну функцію, має свою сферу реалізації, свою компетенцію. Взаємодія судової влади з іншими гілками державної влади здійснюється на основі механізму «стримувань і противаг», який полягає у тому, що органи законодавчої влади впливають на суди, створюючи для них законодавчу базу діяльності. Такий поділ влади в країні забезпечує, по-перше, ефективність функціонування державної влади в інтересах суспільства і, по-друге, створює перешкоди для зловживання владою, її узурпації.

Для виконання покладеної на неї функції правосуддя судова влада наділена владними повноваженнями і засобами примусу для виконання прийнятих нею рішень. Верховна Рада України разом із Президентом України беруть участь у формуванні судової системи та призначенні суддів. Але суди їм не підлеглі, і зазначені органи не вправі контролювати законність вироків та інших судових рішень.

1.2. Етапи становлення та розвитку судової системи в Україні

Питання реформування судової системи в Україні було і залишається одним із найбільш актуальних та обговорюваних ще з часів отримання незалежності нашої держави.

Більш загострилося це питання в останні роки, у світлі євроінтеграції України, «перезавантаження» влади та реформування (модернізації) всієї системи публічного управління в цілому. Саме реформування останнього закономірно поставило завдання створення надійного механізму ефективного захисту прав і свобод громадян, а також юридичних осіб, надання їм необхідної правової допомоги.

З початку війни в Україні, а саме з 24 лютого 2022 року Україна стала робити все можливе, щоб отримати статус кандидата в члени Європейського Союзу, а потім набути повноправного членства в ЄС. І саме під час війни, 23 червня 2022 року Європейською Радою нарешті було надано Україні статус кандидата в члени ЄС, проте виконання попередніх семи рекомендацій Європейської Комісії залишаються необхідними для початку переговорів щодо повноправного членства в ЄС [38].

Ухвалене Європейською Радою рішення відрізняється від тих рекомендацій Європейської Комісії тим, що статус кандидата Україна отримала безумовно. У рішенні написано, що великі лідери 27 країн ЄС надали Україні європейську перспективу і прийняли рішення надати Україні статус кандидата без всяких умов.

У контексті цього рішення Президент України В. Зеленський зазначив, що попри розв'язану росією – країною-агресоркою – війну, Україна продовжить втілювати законодавство, норми та правила Європейського Союзу, а Кабінет Міністрів розробить відповідну дорожню карту для виконання вимог вступу до ЄС [38].

Отже, Україна має прагнути якомога швидше виконати всі рекомендації Євросоюзу з тим, щоб збудувати демократичну, правову державу, яка відповідає статусу країн-членів ЄС.

Значну роль у цьому процесі грає судова система, яка має забезпечити ефективний захист прав та свобод громадян, зміни до якої є одними з основних вимог вступу України до ЄС.

Слід зазначити, що за часи незалежності України відбулися майже три значні реформи судової системи, які умовно називають «реформою Медведчука», «реформою Портнова» та «реформою Філатова». Автор праці [48] зазначає, що сьогодні, з високим ступенем вірогідності, слід очікувати на нову реформу, але, у поки що невідомо, чиє ім'я вона отримає (Богдана, Венедіктової, Рябошапки чи когось іншого).

Сьогодні у суспільстві відбуваються дискусії щодо виборів суддів громадянами, позбавлення їх недоторканності, запровадження суду присяжних тощо, але основна теза залишається незмінною навіть серед частини професіоналів – в Україні відсутній саме справедливий суд, тому що практично всі судді корумповані. І, як зазначається у праці [48], існує суспільна думка, що якщо їх замінити на нових, то зміни на краще відбудуться автоматично.

Разом з тим, станом на 2020 р. у місцевих та апеляційних судах України працювало 30363 суддів та працівників апаратів, з них 75 % жінок (за 2021 р. інформація відсутня). З 1012 суддів апеляційної інстанції жінки складають 52 %. Із 575 суддів, які обіймають посаду голови суду, 37 % жінки. На посади голів місцевих та апеляційних судів, у переважній більшості обрані чоловіки [24]. Тобто, змінити одразу ж всіх суддів на нових – це повністю зламати стару систему, і щоб набрати «чесних професіоналів» (а це питання дуже складне), потрібний пройти тривалий час.

Проблеми створення справедливої та некорумпованої судової системи завжди турбували весь світ, адже для будь-якого суспільства наявність внутрішніх конфліктів є природною. Біологічна нерівність (хто сильніший, той і правий) перешкоджала розвитку суспільства. У ході еволюції почали виникати соціальні інструменти регулювання поведінки, що нівелювали особисту фізичну силу. Зокрема, популярним стало звернення до авторитетних третіх осіб – старійшин, жерців тощо (аналогія сучасної процедури арбітражу). Такий спосіб вирішення конфліктів і назвали судом чи

правосуддям, хоча спеціальних органів для примусового виконання рішень тоді ще не існувало [48].

З появою держави як соціального інституту ситуація ускладнилася. Здійснення правосуддя стало однією з функцій держави, яка забезпечувала обов'язковість його рішення силою примусу. При вирішенні соціальних конфліктів суд, насамперед, мав забезпечувати інтереси держави, і лише потім – відповідати уявленням сторін та суспільства про справедливість. Цей дуалізм продовжує існувати і досі: суд водночас залишається інструментом справедливості – для вирішення соціальних конфліктів, та інструментом влади – для досягнення цілей, поставлених панівною політичною силою [48].

З часом держава майже повністю монополізувала право на суд в юридичному розумінні цього терміну. У юридичній науці це знайшло відображення в теорії юридичного позитивізму, за якою джерелом права розглядаються виключно нормативні акти, видані державою, і лише держава має монополію на легітимне насильство. Ця теорія лягла в основу радянської юридичної науки, де право є «інструментом, за допомогою якого панівний політичний клас нав'язує свою волю підкореним класам» [48].

Дослідження еволюції розвитку судової системи України дозволило виокремити наступні етапи її становлення та функціонування (табл. 1.1).

Перший етап становлення та розвитку судової системи України тривав з 1991 по 1996 рік. У той час незалежна Україна успадкувала судову систему та процесуальне законодавство УРСР. Радянська правова доктрина не визнавала теорію розподілу влади на три рівноправні гілки – законодавчу, виконавчу та судову. Баланс повноважень між різними органами влади забезпечувався контролем з боку Комуністичної партії, керівна роль якої офіційно була закріплена в Конституції УРСР. У радянській системі влади суди відігравали важливу, але явно не першорядну роль.

Охарактеризуємо перші шість етапів докладніше.

Таблиця 1.1

Етапи становлення та розвитку судової системи України

Номер етапу	Період реалізації	Стисла характеристика етапу
I	1991 – 1996 рр.	Період становлення судової системи незалежної держави
II	1996 – 2001 рр.	Перехідний період: прийняття Конституції України, підвищення статусу суддів та судів, утворення Конституційного суду України та Вищої ради юстиції України
III	2001–2004 рр.	Мала судова реформа («реформа Медведчука»): концентрація можливостей впливу на судову систему з боку президента та Вищої ради юстиції
IV	2005 – 2010 рр.	Ліберальний період: судова реформа періоду правління В. Ющенка
V	2010 – 2014 рр.	Судова реформа періоду правління В. Януковича («реформа Портнова»): збільшення контролю за судовою владою
VI	2015 – 2021 рр.	Сучасна судова реформа: утворення Верховного Суду України, Вищого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду України, активізація процесів відновлення довіри до судової влади, підвищення якості її кадрового складу
VII	2022 – по т.ч.	Воєнний стан в Україні триває з 24 лютого 2022 р., і впродовж цього часу робота державної судової системи зазнала змін. Українська судова система продовжує функціонувати й гідно долати труднощі, викликані війною. Безперебійність функціонування системи забезпечена Верховним Судом шляхом зміни територіальної підсудності. Якщо кінець лютого-середина квітня 2022 року відзначилися постійною зміною територіальної підсудності багатьох судів, які опинились на окупованій території або знаходились в безпосередній зоні бойових дій, то вже починаючи з 21 квітня 2022 р. Верховний Суд України прийняв розпорядження про відновлення територіальної підсудності багатьох судових справ. Доступ до правосуддя може бути забезпечений або безпосередньою участю в судових засіданнях або в режимі відеоконференцій [37].

У той період система судоустрою визначалася законом УРСР «Про судоустрій» 1981 року, а процесуальний порядок розгляду справ – ЦПК УРСР 1960 року (зі змінами діяв до 2004 р.), КПК УРСР 1961 року (зі змінами, діяв до 2012 р.) та КпАП УРСР 1984 р. (досі є чинним) [48].

Отже, мала місце триланкова судова система – місцеві (районні) суди, обласні суди та Верховний суд УРСР. Судді місцевих судів та народні засідателі обиралися на посади строком на п'ять років на виборах, які

проводилися за аналогією з виборами депутатів районних рад. Правом висунення кандидатів користувалися партійні органи, профспілки, громадські організації та трудові колективи. Обласні суди обиралися обласними радами, Верховний суд – Верховною Радою УРСР. Така система зовні виглядала демократичною, але фактично передбачала жорсткий партійний контроль за виборами і діяльністю суддів. Суддя, який не був угодний партійному керівництву, просто не переобирався на новий строк. Недоторканність суддів поширювалися виключно на їхню службову діяльність [48].

Така судова система в умовах державної економіки працювала достатньо ефективно і збалансовано у сфері цивільного судочинства. У кримінальному процесі ситуація була значно гіршою. Виправдувальні вироки були великою рідкістю (діяв принцип – радянські правоохоронні органи не можуть помилятися), але це, зокрема, було наслідком досить високої якості досудового розслідування. У більшості спірних випадків замість виправдування обвинуваченого справа спрямовувалася на додаткове розслідування.

Досить значну роль у здійсненні правосуддя відігравали роз'яснення Пленуму Верховного суду України, який регулярно узагальнював судову практику за найбільш актуальними категоріями судових спорів [48].

Разом із тим, слід зазначити, що після проголошення незалежності України, відмови від однопартійності та переходу на ринкову економіку ситуація в судовій системі почала досить швидко змінюватися.

У 1991 році на базі органів державного арбітражу було створено систему арбітражних судів (теперішні господарські суди). В Україні виникає два вищі суддівські органи з незалежним один від одного статусом – Верховний суд України та Вищий арбітражний суд України. Цей дуалізм закінчиться лише у 2002 році, але 11 років їх паралельного існування наклали свій відбиток на становлення правової системи України [48].

У той же період було ухвалено Арбітражний процесуальний кодекс, який передбачав спрощену судову процедуру для швидкого розгляду господарських спорів. Революційною в цьому кодексі стала норма (ст. 12), яка прописувала право суб'єктів господарювання на оскарження актів ненормативного характеру, виданих органами державної влади. Фактично саме з цієї норми бере свій початок вся теперішня система адміністративного судочинства України.

У 1992 році було ухвалено ще низку законів («Про статус суддів», «Про органи суддівського самоврядування» тощо) та внесено відповідні зміни до закону «Про судоустрій». Замість прямих виборів суддів місцевих судів населенням відповідного району право обирати суддів було передано обласним радам, а обласних судів та Верховного суду – Верховній Раді України. Голови суддів призначалися за спільним поданням міністра юстиції України та голови Верховного суду України. Конкурсний відбір кандидатів у судді забезпечували кваліфікаційні комісії, які створювалися з суддів та представників відповідних рад і місцевих державних адміністрацій (окремий закон про кваліфікаційні та дисциплінарні комісії з'явився лише в 1994 році). Нарешті суддям було надано повну недоторканність і право створювати органи суддівського самоврядування, що значно підвищило рівень їхньої незалежності.

Загалом підходи суддів до правозастосовної практики не змінилися, але значно розширилися їхні можливості виносити рішення на власний розсуд. Ринкова економіка породила велику кількість нових правовідносин, щодо яких не існувало усталеної практики регулювання. З'явилася велика кількість нових актів законодавства. При цьому Пленум Верховного суду України просто фізично не встигав проаналізувати всі зміни законодавства і підготувати нові правові позиції щодо його застосування. У таких умовах судді отримали досить широкі можливості для власного тлумачення нових норм, при цьому сильно збільшився рівень корупції в судах [48].

Другий етап становлення та розвитку судової системи України – перехідний – припадає на період 1996 – 2001 рр., коли було затверджено Конституцію України [14] (1996 р.). Конституція України значно підвищила статус суддів та судів: було визнано статус судів як окремої незалежної гілки влади та закріплено гарантії незалежності і недоторканності суддів. Крім того, було передбачено, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, які виникають у державі. Нова Конституція також передбачала утворення двох нових конституційних органів – Конституційного суду України та Вищої ради юстиції України.

Створення Конституційного суду України дещо ускладнило судову систему. Фактично в Україні з'явилися вже три вищі судові органи – Конституційний суд, Верховний суд та Вищий арбітражний суд, – кожен з яких мав власну точку зору на одні й ті самі правові питання.

Другим новоствореним конституційним органом стала Вища рада юстиції (1998 р.). Це був державний орган зі спеціальним статусом, до повноважень якого було віднесено звернення з поданням про призначення та звільнення суддів та розгляд скарг на рішення кваліфікаційних комісій про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності [48].

Слід зазначити, що створення Вищої ради юстиції призвело до появи централізованої системи контролю за призначенням і звільненням суддів. Регіональні кваліфікаційні комісії суддів здійснювали первинний відбір кандидатур для звільнення чи призначення на посаду судді, але остаточне рішення про внесення відповідного подання ухвалювала саме Вища рада юстиції.

Наступний період: 2001 – 2004 рр. Цей період можна охарактеризувати як період малої судової реформи або «реформи Медведчука». Не зважаючи на те, що Конституцією України передбачався перехідний період для судової реформи, строком на п'ять років, цей період був майже повністю пропущений. Реальні зміни до законодавства, які більш-менш призвели його у відповідність до вимог Основного Закону, розпочалися лише в червні 2001

року. До закону «Про судоустрій України» та відповідні процесуальні кодекси було внесено істотні зміни, які, по суті, сформували сучасний вигляд судової системи України. Було запроваджено процедури апеляційного (перегляд справи з переоцінкою доказів) та касаційного (перевірка правильності застосування норм права) оскарження судових рішень та ліквідовано процедури перегляду судових рішень в порядку нагляду [50].

У рамках малої судової реформи у березні 2004 року було ухвалено новий ЦПК України, який набув чинності 1 вересня 2005 року. Новий кодекс містив цікаві новели, та за рівнем юридичної техніки був значно кращий за модернізований радянський кодекс 1960 року. Однак через низку внутрішніх протиріч та прогалин він так і не став проривом у створенні ефективного інструменту вирішення конфліктів у приватноправовій сфері. Крім того, у травні 2004 року було ухвалено закон «Про третейські суди», який започаткував створення системи позасудового врегулювання спорів, яка, на жаль, до цього часу ефективно так і не запрацювала [50].

Обласні суди було перетворено на апеляційні, а Верховний суд України став єдиним судом касаційної інстанції. Арбітражні суди було перетворено на господарські, а Верховний суд України був наділений правом переглядати рішення Вищого господарського суду України за винятковими обставинами (повторна касація).

Президент України згідно з судовою реформою отримав право призначати суддів, які обіймають посаду вперше, а Верховна Рада – призначати їх на посади довічно після завершення першого п'ятирічного терміну. Звільнення суддів здійснювалося тим органом, який їх призначив.

Процедура призначення та звільнення суддів Верховною Радою була врегульована законом «Про порядок обрання на посаду та звільнення з посади професійного судді Верховною Радою України», ухваленим у березні 2004 року (діяв до 2010 року), а процедура призначення суддів на посаду вперше – положенням про Порядок розгляду питань та підготовки матеріалів щодо призначення на посаду професійного судді вперше, яке було

затверджене указом президента від 30 червня 2004 року №697/2004 (діяло до 2012 року). При цьому слід врахувати, що рішення про звільнення суддів могло бути винесене лише за поданням Вищої ради юстиції [50].

Також винятковою прерогативою президента стало призначення суддів на адміністративні посади голів судів та їх заступників. Порядок такого призначення було затверджено указом президента України від 10 грудня 2003 року №1425/2003.

У 2002 р. було зроблено наступний крок в рамках судової реформи – ухвалено новий закон «Про судоустрій» [35], який запроваджував створення чотири-ланкової системи судоустрою: місцеві, апеляційні, касаційні суди та Верховний суд України з правом перегляду справ за винятковими обставинами (повторна касація) [35].

Також передбачалося утворення трьох касаційних судів – Вищого господарського суду, Вищого адміністративного суду та Касаційного суду для розгляду цивільних та кримінальних справ, який мав бути виділений зі складу існуючого Верховного суду України. Новий закон також передбачав підвищення ролі органів суддівського самоврядування, створення Державної судової адміністрації України як окремого спеціалізованого державного органу для матеріально-технічного забезпечення діяльності судів та певні зміни в системі кваліфікаційно-дисциплінарних комісій суддів [50].

Отже, можна констатувати, що внаслідок проведеної судової реформи відбулася різка концентрація можливостей впливу на судову систему з боку президента та Вищої ради юстиції, в якій у подальшому всі діючі президенти України отримували як мінімум ситуаційну більшість.

Така реорганізація судової системи призвела до необхідності перепризначення суддів та голів переважної більшості судів, що підвищило вплив Віктора Медведчука, який був неофіційним «диригентом» цієї судової реформи, на суддівське середовище. Це створило небезпечний прецедент на майбутнє: під виглядом реорганізації судової системи кожна наступна

політична сила, яка приходила до влади, намагалася просунути на ключові посади в суддівській системі лояльних до себе суддів [50].

«Реформа Медведчука» значно збільшила формальний рівень незалежності суддів, оскільки суттєво звузила коло осіб, які могли вносити подання про їх звільнення за дисциплінарні проступки, та ускладнила процедуру їх звільнення. Водночас судді продовжували бути залежними від голів судів, які забезпечували організацію та матеріально-технічне забезпечення їхньої роботи та здійснювали розподіл справ.

Різке зростання прямого впливу Адміністрації президента на судову систему викликало певний спротив з боку частини суддів та опозиційних політичних сил. Реорганізація Верховного суду України шляхом обмеження його повноважень та виділення з його складу Касаційного суду передусім мала на меті обмежити можливість його впливу на процес централізації влади в руках президента, який мав місце в той період. Результатом конфлікту стало рішення, яким були визнані неконституційними норми законів, що передбачали створення Касаційного суду України [50].

Велику роль у протистоянні Верховного суду України та Адміністрації президента зіграла справа про оскарження результатів президентських виборів у 2004 році. Саме у цей період відбулися значні зміни не лише в системі правосуддя, а й у правовій системі України взагалі. Було ухвалено новий Земельний кодекс, Цивільний та Господарський кодекси, Сімейний кодекс, закони «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», «Про податок на доходи фізичних осіб» та інші. Було створено Єдиний державний реєстр юридичних осіб та розпочато створення єдиної системи Державного земельного кадастру та Єдиного реєстру прав власності на об'єкти нерухомості [50].

Разом з тим, нове законодавство не було досконалим: крім багатьох нових норм та процедур воно містило прогалини, колізії, неточності. Роз'яснення Пленуму Верховного суду України виходили із запізненнями, вони перестали бути обов'язковими до застосування. Усе зазначене

розширило можливості суддів для винесення рішень на власний розсуд, а в поєднанні зі збільшенням рівня незалежності суддів і значним ускладненням можливості притягнення їх до відповідальності це різко збільшило кількість випадків суддівського свавілля та зловживань.

Четвертий період розвитку судової системи України припадає на 2005 – 2010 роки, коли було розпочато нову судову реформу. Цей період судової реформи фактично повністю збігається з правлінням президента В. Ющенко і, вірогідно, був одним із найліберальніших для судової системи України. Безумовно, вплив на судову систему з боку влади залишився, але він перестав бути системним. Після історичного рішення Верховного суду України про третій тур виборів авторитет судової гілки влади значно виріс і вона частково вийшла з-під впливу виконавчої влади. Крім того, окремі судді знаходили собі підтримку в особі деяких політичних сил чи фінансово-промислових груп, що давало їм певну незалежність від влади. Серед членів Вищої ради юстиції були й представники різних політичних сил [50].

Ситуація, що склалася у цей період, стимулювала реальний розвиток суддівського самоврядування і сприяла появі внутрішньої системи стримувань і противаг всередині судової гілки влади. Водночас були і негативні наслідки: судова система також стала ареною політичної боротьби, внаслідок якої за рішенням Конституційного суду від 17 грудня 2009 року президента було позбавлено можливості призначати голову Державної судової адміністрації та суддів на адміністративні посади голів судів та їх заступників (у порівнянні з попередніми періодами можливості впливу голів судів на суддів значно зменшилися, однак все одно залишалися досить значними). Такі зміни мали позитивний характер, оскільки сприяли утвердженню юридичної незалежності судової гілки влади.

У грудні 2005 року було ухвалено закон «Про доступ до судових рішень», який передбачав створення Єдиного державного реєстру судових рішень з відкритим публічним доступом до текстів прийнятих рішень, що зробило діяльність суддів значно більш прозорою для суспільства. Але

головною подією судової реформи цього періоду, безумовно, стало ухвалення Кодексу адміністративного судочинства та поява системи адміністративних судів. Це зробило судову систему ще більш незалежною, у період правління В. Ющенка виникли нові проблеми судової реформи, які полягали у такому [50]:

1. Розмежування підсудності між адміністративними та загальними і господарськими судами у спорах, пов'язаних із діяльністю органів влади у сфері земельних відносин та реєстрації прав власності. Правові позиції з цього приводу змінювалися неодноразово, що призводило до конфліктів між судами різних спеціалізацій, породжувало стан правової невизначеності та створювало умови для зловживання правом на судовий захист (цю проблему певним чином було вирішено лише у 2017 р.).

2. Розмежування дискреційних повноважень адміністративних судів при вирішенні спорів за участю органів влади. Ця проблема остаточно так і не вирішена до цього часу. Особливістю публічно-правових спорів є те, що вони можуть впливати на права та інтереси не тільки сторін спору, а й інших осіб, коло яких може бути дуже значним. КАС України та практика ЄСПЛ передбачають необхідність дотримання судами принципу пропорційності під час розгляду таких спорів, а саме: негативні наслідки, які можуть настати для відповідача чи третіх осіб в результаті судового рішення, мають бути співвимірними допущеному правопорушенню. Однак у правозастосовній практиці так і не було напрацьовано чіткі і зрозумілі критерії пропорційності для оцінки дій органів влади.

3. Надмірна політизація діяльності Окружного адміністративного суду м. Києва та Київського апеляційного адміністративного суду. Оскільки всі центральні органи державної влади розташовані на території м. Києва, то спори за їх участю відносяться до територіальної юрисдикції цих судів, що значно підвищує їхню роль у впливі на владні процеси в державі у порівнянні з іншими судами. Наслідком цього став конфлікт між президентом В. Ющенком та Окружним адміністративним судом Києва з питання

проведення дострокових виборів: глава держави видав указ про ліквідацію цього суду та утворення замість нього двох нових – Центрального адміністративного суду та Лівобережного адміністративного суду м. Києва.

Цей конфлікт є гарним прикладом значного підвищення рівня незалежності суду: очевидно, що чинний на той час президент В. Ющенко вже не мав тих неофіційних важелів, які б могли примусити суддів виконати його вказівку, і був змушений ліквідувати суд. Безумовно, такі дії глави держави мають сприйматися як його тиск на судову гілку влади. Одночасно слід визнати, що деякі судді Окружного адміністративного суду м. Києва використовували суддівську незалежність для прикриття свого втручання в політичну боротьбу в інтересах конкретних політичних сил [50].

Аналогічні процеси в цей період судової реформи відбувалися і у сфері приватноправових спорів. Саме в цей період починає набирати масового характеру таке явище, як рейдерство з використанням судових рішень. Старобільський районний суд Луганської області, Голопристанський суд Херсонської області, Індустріальний суд м. Дніпропетровська, Личаківський районний суд м. Львова та багато інших з надуманих підстав розглядають справи щодо нерухомого майна чи юридичних осіб, які розташовані в Києві чи інших регіонах країни, та іменем України постановляють рішення чи виносять ухвали про забезпечення позову, в результаті яких рейдери захоплюють чуже майно. Обґрунтування подібних судових рішень зазвичай не витримують жодної критики і є явно надуманими, а подані до суду матеріали виявляються фальсифікованими [50].

Випадки суддівського свавілля та зловживання статусом судді набули масового характеру саме через підвищення рівня незалежності суддів і зникнення неофіційної системи контролю за їхньою діяльністю. Складність та політизованість процедури притягнення суддів до відповідальності за порушення присяги призводили до того, що за скаргою пересічного громадянина зробити це було практично неможливо. А безкарність, у свою

чергу, породжувала корупцію – саме в цей період судової реформи почали «перемагати» матеріальні стимули.

Наступний етап становлення та розвитку судової системи України – це період 2010 – 2014 років, або «реформа Портнова». Після перемоги В. Януковича на виборах 2010 року його команда одразу розпочала відновлювати контроль президента за судовою владою. Рішенням Конституційного суду від 30 серпня 2010 року було повернуто повноваження президента за Конституцією 1996 року. Вказане рішення спричинило загострення соціально-політичного конфлікту в українському суспільстві і викликало значний резонанс у юридичній спільноті, частина якої не визнала його обґрунтованість і легітимність [49].

У липні 2010 року було ухвалено новий закон «Про судоустрій та статус суддів» [33] і внесено зміни до основних процесуальних кодексів. Першою великою зміною стало повернення до чотири-ланкової системи судової влади: місцеві суди – апеляційні суди – Вищі спеціалізовані суди (касаційна інстанція) – Верховний суд України (перегляд справ за винятковими обставинами).

Було ліквідовано військові суди та створено Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних та кримінальних справ України, якому були передані повноваження Верховного суду України щодо касаційного розгляду відповідних справ. Значна частина суддів Верховного суду України перейшла на роботу в новостворений суд. Процесуальні можливості Верховного суду України були максимально можливо обмежені: питання допуску справ до розгляду їх Верховним судом України вирішувалося вищими спеціалізованими судами [49].

Замість децентралізованої системи кваліфікаційних комісій було створено Вищу кваліфікаційну комісію суддів України як постійно діючий орган, що централізовано здійснював діяльність з добору кандидатів у судді, переведення їх із суду в суд та притягнення до дисциплінарної

відповідальності. Було запроваджено дуже жорсткі і начебто прозорі механізми відбору кандидатів на посаду судді вперше.

Також було здійснено новацію у процесуальному законодавстві – було запроваджено автоматизовану систему розподілу справ, яка в порівнянні з раніше існуючою системою розподілу справ головами судів виглядала значно більш справедливою та прогресивною.

Ухвалення нового КПК України викликало істотні зміни в судовій владі. Цей кодекс декларував рівність та змагальність сторін та передбачав досить широкі гарантії прав для підозрюваних та обвинувачених, однак містив у собі й системні недоліки. Зокрема, було запроваджено жорсткий судовий та прокурорський контроль за діяльністю слідчих органів, що трохи зменшило кількість зловживань з боку слідчих, але в рази збільшило документообіг і фактично позбавило слідчі органи самостійності. Було запроваджено повідомчу процедуру відкриття кримінальних проваджень, але водночас позбавлено можливості оскаржувати дії слідчих на цьому етапі досудового слідства [49].

Якщо проаналізувати те, що відбувалося у цей період, то з формального боку, майже всі зміни, які відбувалися в законодавстві, були прогресивними і демократичними. Однак саме в цей період рівень довіри суспільства до судової влади став мінімальним, що було обумовлено наступними причинами.

На той момент влада в Україні була зосереджена в руках однієї політичної сили, яку очолював президент В.Янукович. Лояльні до нього особи обіймали більшість ключових посад в органах прокуратури, СБУ, МВС, у Вищій раді юстиції, Вищій кваліфікаційній комісії суддів, Державній судовій адміністрації, органах суддівського та адвокатського самоврядування та становили більшість серед суддів Конституційного суду, Верховного та вищих спеціалізованих судів, серед голів апеляційних та найбільш важливих місцевих судів (Окружного адміністративного суду м. Києва, Печерського та Шевченківського районних судів м. Києва тощо). Якщо за часів президента

Л. Кучми уособленням впливу влади на суддів була фігура Медведчука, то за часів В. Януковича таких фігур стало вже декілька. Зокрема, такими вважалися С. Ківалов (керівник Одеської юридичної академії, член Вищої ради юстиції України з 1997 року, голова парламентського комітету з питань правосуддя), А. Портнов (юрист, член ВРЮ з 2009 року, заступник голови Адміністрації президента, який був куратором судової реформи), В. Татьков (голова Вищого господарського суду України, член ВРЮ з 2010 року, близький друг В. Януковича), І. Темкіжев (голова Вищого адміністративного суду, член ВРЮ), І. Самсін (голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів, колишній суддя Верховного суду України), за кожним з яких стояли певні групи суддів. Попри певну конкуренцію між ними загалом їхні дії координувалися і не суперечили «генеральній лінії партії влади» [49].

Якщо проаналізувати можливості політичного впливу на судову владу на той момент, то можна стверджувати, що судді перестали перебувати у прямій залежності від інших гілок влади та отримали формальну юридичну незалежність. Водночас політичний вплив на судову систему не просто залишився, а навіть посилювався. Змінилися лише способи впливу – вони стали більш прихованими й опосередкованими. В. Янукович, на відміну від Л. Кучми, не дозволяв собі публічно давати вказівки чи погрожувати суддям, однак його команда жорстко контролювала всі резонансні судові справи [49].

Таким чином, було зроблено спробу монополізувати вплив на всі корупційні відносини в судовій владі: справи, які потенційно могли становити корупційний інтерес, перебували під неофіційним контролем — вони розподілялися на лояльних суддів і мали вирішуватися відповідно до вказівок. Суддям у цій системі відводилася роль мовчазних виконавців.

Перевантаженість українських судів у той період реформування судової влади призводила до постійної затримки у вирішенні спорів та, відповідно, до порушення процесуальних строків розгляду справ. Починаючи з 2010 року це порушення стало однією з тих підстав для дисциплінарної

відповідальності, яка могла мати наслідком звільнення судді. Таким чином, було створено ситуацію, коли існувала можливість на розсуд членів ВККС чи ВРЮ абсолютно легально притягнути до відповідальності і звільнити будь-якого нелояльного суддю та прикрити порушення, допущені лояльними. Для цього треба було лише не поспішати з розглядом скарг: строк притягнення судді до дисциплінарної відповідальності становив шість місяців, і після його закінчення провадження за скаргою цілком законно закривалося [49].

Ураховуючи те, що в українському законодавстві існувало забагато певних Прогалин і колізій, а також часту зміну правових позицій у практиці вищих спеціалізованих судів, це надало можливість суддям маніпулювати відповідними нормами. Квінтесенцією несправедливості судової системи того періоду стали справи проти активістів Автомайдану. Справи про адмінвідповідальність серед більшості юридичної спільноти завжди вважалися дрібними і другорядними, і більша їх частина стосувалася порушень правил дорожнього руху. Через величезну кількість таких справ їх розгляд рідко відбувався з жорстким дотриманням всіх формальних процедур, тим більше, що в багатьох випадках сторони не з'являлися або порушник не заперечував свою провину [49].

Під час акцій протесту 2013 – 2014 років працівники ДАІ отримали негласну вказівку складати на активістів протоколи за нібито вчинені ними адміністративні правопорушення, санкція яких передбачала позбавлення права керування автомобілем, а головам відповідних судів було рекомендовано застосовувати такий вид покарання. Загалом працівниками ДАІ було складено близько 600 подібних адмінпротоколів, значна частина яких була просто сфальсифікована. За вказаними протоколами різними судами було постановлено близько 300 рішень про визнання активістів винними та позбавлення їх права керування транспортними засобами.

Це викликало хвилю суспільного обурення. Авторитет судової влади та рівень довіри до системи правосуддя зменшилися до критично низьких показників. Фабрикуючи справи проти активістів Автомайдану, інспектори

ДАІ поспішали та часто робили юридичні і фактологічні помилки, але в багатьох випадках судді закривали на це очі. За таких умов складалося враження, що суди замість правосуддя здійснювали лише оформлення матеріалів, які їм передавали органи МВС. Це мало наслідком різку десакралізацію статусу суду як інституції [49].

Наступний етап розвитку судової системи України – 2016 – 2021 рр.

У 2016 році, після прийняття Верховною Радою України змін до Конституції України та нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [34] було утворено новий Верховний Суд України як найвищий суд у системі судоустрою України. Верховний Суд розпочав свою діяльність з 2017 року. І першочерговим завданням сучасної судової реформи стало відновлення довіри до судової влади, що безумовно потребує підвищення якості кадрового складу судової гілки влади.

Необхідність модернізації судової влади, розширення гарантій реалізації прав та законних інтересів людини і громадянина в суді, забезпечення принципу верховенства права потребувало пошуку нових підходів у формуванні суддівського корпусу. Висловлюється також ідея про можливість обрання суддів безпосередньо народом [8].

Удосконалення суддівського корпусу в контексті сучасного етапу та тенденцій реформування системи судоустрою України за своїм змістом складається з послідовних стадій [8]:

- очищення суддівського корпусу;
- оновлення суддівського корпусу;
- ефективізація нормативно-правового механізму (моделі) формування суддівського корпусу та модернізація статусу суддівського корпусу;
- забезпечення стабільності суддівського корпусу.

Слід зазначити, що сьогодні у складі судової системи України знаходяться суди загальної юрисдикції. Разом з тим, єдиним органом конституційної юрисдикції в країні був та залишається Конституційний Суд

України, який здійснює свою діяльність на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків (ст. 2 [32]).

У додатку А наведено актуальну в ході імплементації реформи 2016 р. схему судоустрою України з урахуванням принципів територіальності, спеціалізації та інстанційності, де виділено Конституційний Суд України. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 № 2136-VIII [32], який визначає порядок організації та діяльності Конституційного Суду України, статус суддів Конституційного Суду України, підстави і порядок звернення до нього, процедуру розгляду ним справ і виконання його рішень, – Конституційний Суд України забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та, у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України [14].

У межах повноважень Конституційного Суду України знаходяться питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) чинних актів (їх окремих положень). Це зазначено у ст. 8 чинного Закону України [32]. Також, з метою захисту та відновлення прав особи Конституційний Суд України розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) акта (його окремих положень), який втратив чинність, але продовжує застосовуватись до правовідносин, що виникли під час його чинності. Слід зазначити, що до повноважень Конституційного Суду України не відноситься розгляд питання щодо відповідності законам України актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, актів інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, крім випадків, передбачених пунктом

28 частини першої статті 85 та частиною другою статті 137 Конституції України (ст. 8 [32]).

Також відповідно до судової реформи 2016 року було утворено Вищий антикорупційний суд України – вищий спеціалізований суд, діяльність якого регламентується Законом України «Про Вищий антикорупційний суд» від 07.06.2018 № 2447-VIII [28]. Основним завданням Вищого антикорупційного суду стало здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства (ст. 3 [28]).

Згідно із законом України [28]), Вищий антикорупційний суд здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, а також шляхом здійснення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких кримінальних провадженнях, здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанції у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави в порядку цивільного судочинства; аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику у кримінальних та інших провадженнях, віднесених до його підсудності, інформує про результати узагальнення судової практики Верховний Суд України та надає йому пропозиції до висновків щодо проектів законодавчих актів, які стосуються організації діяльності суду, спеціальних вимог до суддів цього суду та гарантій їх діяльності, а також оприлюднює їх на своєму офіційному веб-сайті (ст. 4 [28]).

Отже, історія становлення та розвитку судової системи України свідчить про те, що декларовані протягом практично усіх років незалежності країни реформи відбуваються, але дуже повільно. Про це свідчить і прийняття кожного разу нового закону України «Про судоустрій і статус суддів» (зокрема, у 1992, 2002, 2010, 2016 роках), а не просто внесення змін до нього та затвердження нової редакції; і постійне невдоволення населення діями судій, корупцією, «кумівством»; і практично повна відсутність зв'язку із засобами масової інформації, адже суддя не може дозволити собі коментувати дії влади або рішення у резонансній справі тощо.

Разом з тим, в останні роки в Україні склалася така ситуація, що вже не тільки населення невдоволено судовою системою, а й самі судді стали тривожитися через те, що в країні, де перебіг Майдан, «під судом палять шини, люди в балаклавах уриваються до залів судових засідань і вимагають від суду прийняття рішення, яке б їх задовольнило» [13]. Судді звикли до того, що у країні забуто про презумпцію невинуватості стосовно самих вершителів правосуддя. При розгляді резонансних справ прокуратура грає на почуттях та на так званому «ура-патріотизмі», а засоби масової інформації підтримують такі маніпуляції, і не завжди хочуть розбиратися, що ж насправді відбувається [13]. Саме тому в Україні значно загострилася ситуація з дотриманням прав людини та її доступом до справедливого суду, і майже вже назрів соціальний вибух, який в умовах сучасних довоєнних реформ, що відбувалися практично в усіх сферах суспільного життя (децентралізація влади та реформування місцевого самоврядування, реформи системи охорони здоров'я, освіти, пенсійна та житлово-комунальні реформи тощо) міг наприкінці кінців привести до повного перезавантаження влади та прискорення судової реформи, що забезпечило б ефективність та справедливість судової системи України. Але цьому завадила війна (про початок наступного етапу розвитку судової системи України детальніше буде йти далі у наступному розділі).

РОЗДІЛ 2

РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

2.1. Реформування судової системи України під час війни

Воєнний стан в Україні триває з 24 лютого 2022 р. Разом з тим, задеклароване вже декілька років тому реформування судової системи України продовжується, і з початку повномасштабної війни вітчизняна судова система вже зазнала певних змін.

Дійсно, судова система України продовжує функціонувати й намагається долати труднощі, викликані війною. Безперебійність функціонування системи забезпечена Верховним Судом шляхом зміни територіальної підсудності. Якщо кінець лютого-середина квітня 2022 року відзначилися постійною зміною територіальної підсудності багатьох судів, які опинились на окупованій території або знаходились в безпосередній зоні бойових дій, то вже починаючи з 21 квітня 2022 р. Верховний Суд України прийняв розпорядження про відновлення територіальної підсудності багатьох судових справ, зокрема [37]:

- Іванківського районного суду Київської області;
- Брусилівського, Малинського та Овруцького районних судів Житомирської області;
- Господарських судів Сумської та Чернігівської області;
- Макарівського районного суду Київської області;
- Ірпінського міського суду Київської області;
- 25 районних судів Чернігівської області.

Весь перелік судів, чия підсудність була змінена та відновлена, представлений у додатку А [25].

Разом з тим, слід звернути увагу, що відновлення підсудності того чи іншого суду не означає, що справа, яку почав розглядати інший суд «на

заміні», буде згодом передана до суду, чия підсудність відновлена. Наприклад, розпорядженням Верховного Суду від 10.03.2022 № 4/0/9-22 [31] підсудність Брусилівського райсуду Житомирської області була змінена на Корецький райсуд Рівненської області. А вже розпорядженням Верховного Суду від 21.04.2022 № 24/0/9-22 [30] підсудність Брусилівського суду була відновлена.

Однак, усі судові справи, що надійшли до Корецького районного суду Рівненської області за період з 10.03.2022 року по 21.04.2022, за зміненою територіальною підсудністю мають бути ним і розглянуті, хоча підсудність Брусилівського районного суду вже відновили.

Такий самий підхід стосується розгляду справ в інших судах, чия підсудність була відновлена.

На цей час не можна повною мірою говорити про активізацію судового розгляду справ. Поки ще не зрозуміло – частіше чи рідше будуть українці подавати до суду позови у зв'язку з воєнним станом, але суди все одне матимуть розглядати і так звані довоєнні справи.

У перші 3 місяці війни (станом на середину травня 2022 року) суди призначили 14 судових засідань у справах, супровід яких безпосередньо здійснювався старшим юристом практики вирішення судових спорів Ю. Сівовною як представником однієї зі сторін судового процесу. Переважно це цивільні й господарські справи, а також справи про адміністративні правопорушення, з яких розгляд справ було призначено [37]:

– Судами міста Києва: 5 судових засідань (3 – загальні суди, 1 – Господарський суд м. Києва, 1 – Верховний Суд);

– Судами Київської області: 3 судових засідання (Обухів, Бориспіль);

– Судами Вінницької області: 2 судових засідання (Тростянецький районний суд Вінницької області);

– Судами Житомирської області: 2 судових засідання (Господарський суд Житомирської області);

– Суди Рівненської області: 2 судових засідання (Корецький районний суд Рівненської області) [37].

Така динаміка судового розгляду справ навіть за запропонованим прикладом демонструє достатньо активну роботу судів, яку можна порівняти майже з довоєнним станом речей. Але не можна не відмітити, що розгляд судових справ під час воєнного стану має свої особливості.

Згідно з рекомендаціями Ради суддів України від 02.03.2022 р., суддям рекомендовано по можливості відкладати розгляд справ (за винятком невідкладних судових розглядів) та знімати їх з розгляду, зважати на те, що багато учасників судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи через задіяння до функціонування критичної інфраструктури, вступ до лав Збройних сил України, територіальної оборони, добровольчих воєнних формувань та інших форм протидії збройної агресії проти України, або не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для життя [37]. Справи, які не є невідкладними, рекомендовано розглядати лише за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження.

Автор праці [37] зазначає, що в цілому суди виконують такі рекомендації, в основному, це стосується некримінальних справ, які зумовлюють участь всіх учасників судового процесу. У випадку наявності клопотань про відкладення судового розгляду у зв'язку з воєнним станом, суди як правило відкладають такий розгляд, розуміючи становище учасників спору та всіляко їм у цьому сприяючи.

Водночас суди дедалі активніше застосовують можливість проводити судові засідання дистанційно, в режимі відеоконференцій. Це не дивно, оскільки негативні наслідки військової агресії проти України, дефіцит палива та порушення транспортного сполучення між містами значно ускладнюють пересування учасників процесу до інших регіонів України [37].

Значну роль в організації процесів розгляду судових справ грає комунікація з судами та отримання інформації про перебіг справ.

У цьому контексті слід зазначити, що розпочате майже два десятиліття тому реформування судової системи України передбачало, насамперед, розвиток електронних ресурсів, створення (або удосконалення) єдиної комплексної електронної системи, яка б виконувала роль не тільки інформування та ознайомлення з новинами, а й реєстрації, ведення судових справ, трансляції он-лайн засідань, консультування та повного професійного супроводження усіх питань, що стосуються судочинства та його правового регулювання.

Для відображення діяльності судової влади в Україні, забезпечення її прозорості та об'єктивності, у віртуальному просторі було створено офіційний веб-портал «Судова влада України» (<https://court.gov.ua>), на якому публікується інформація про діяльність судів, інших органів і установ судової гілки влади.

Підставами для розробки веб-порталу «Судова влада України» стали [40]:

- Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» від 31 липня 2000 р. № 28/2000;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» від 4 січня 2002 р. № 3;
- наказ Державної судової адміністрації України «Про забезпечення розміщення і постійне оновлення інформації на веб-порталі «Судова влада України» від 15 серпня 2007 року № 81.

Веб-портал «Судова влада України» [42] представляє собою програмну розробку-ресурс в мережі Інтернет, за допомогою якого будь-який громадянин України може отримати інформацію про кожний суд України, його координати, завдання, склад та функції підрозділів, а також основні показники. Також ресурс інформує про значні події, законопроекти, що стосуються судової системи.

На веб-порталі представлені посилання на інші офіційні інтернет-ресурси, зразки типових позовних заяв та інші документи, існує розділ в якому користувачі можуть поставити запитання та отримати на них відповіді. Також у цьому документі викладений порядок вводу інформації під час редагування окремих сторінок, закріплених за певною судовою установою, з метою інформування відвідувачів порталу про новини та порядок роботи судової установи, її підрозділів, працівників, про встановлені розміри витрат, які мають сплатити позивачі, про стан матеріально-технічної бази судових установ та інше [42].

Але під час повномасштабної війни ситуація з роботою порталу трохи змінилася. Тимчасове припинення діяльності Єдиного державного реєстру судових рішень, а також функціоналу веб-сайту судової влади «Стан розгляду справ» у зв'язку з російською військовою агресією значно вплинули на можливість отримувати інформацію про перебіг розгляду судових справ та прийнятті судові рішення.

Під час війни учасникам судових процесів прийшлося робити так само, як робили років 8-10 років тому: шукали телефон суду в доступних джерелах, телефонували в довідкову службу або канцелярію суду (відділ діловодства) і дізнавались там про інформацію по справі, або ж шукали телефон помічника або секретаря судового засідання, щоб отримати необхідні відомості по справі. По телефону також можна повідомити, що ви відправили електронною поштою клопотання, що підписане КЕП, і просите перевірити, чи не потрапило воно в спам [37].

Так, відомий приклад, коли в одному з судів Вінницької області працівники канцелярії та особи, які відповідальні за прийняття та реєстрацію вхідної електронної пошти, знаходились в різних приміщеннях, і якщо б не телефонні дзвінки до суду, то всі надіслані процесуальні документи так би й залишились у папці «спам». Помічник судді та працівники канцелярії врешті знайшли всі документи, зареєстрували їх та вчасно передали судді.

Є ще й інші приклади, коли в ХХІ столітті та в умовах війни деякі суди міста Києва та Київської області не можуть налагодити елементарний телефонний зв'язок із судом. І з огляду на функцію «Розклад судових засідань» згаданих судів на веб-сайті судової влади (який працює і під час війни), розуміємо, що правосуддя в цьому суді начебто відбувається, але, враховуючи віддаленість суду та відсутність зворотного зв'язку, знаходишся ніби у вакуумі [37].

Поряд з цим, хоча система «Електронний суд» позиціонується як один з ефективних способів дистанційного судочинства та створена з метою замінити судові засідання в режимі offline, користування нею не завжди є комфортним. Одним із прикладів, окрім звичайних мережевих перешкод, коли система з різних причин «підвисає», також може бути ситуація, коли сторонам провадження надається доступ до матеріалів справи в електронному вигляді, але з різних технічних причин учасник спору не може з ними ознайомитись. Унаслідок цього необхідно повторно відкласти розгляд справи для того, аби всі мали можливість ознайомитися з її матеріалами. Та навіть у таких випадках судді йдуть на зустріч сторонам і відправляють сканкопії справ та окремих матеріалів на вказану учасником спору електронну пошту [37].

Разом із тим, як зазначалося вище, українська судова система продовжує функціонувати й гідно долати труднощі, викликані війною. Безперервність функціонування системи забезпечена Верховним Судом шляхом зміни територіальної підсудності. Доступ до правосуддя може бути забезпечений або безпосередньою участю в судових засіданнях або в режимі відеоконференцій. Водночас можна констатувати, що судді лояльніше ставляться до учасників спору, які з різних причин, що викликані військовим станом, не можуть прибути на судові засідання та вчасно готувати процесуальні документи. Таке ставлення виражається в тому, що судові засідання відкладаються, а строки для подачі процесуальних документів продовжуються.

2.2. Аналіз європейського досвіду реформування судової системи

Як зазначалося вище, від моменту набуття Україною незалежності судова система країни фактично перебуває у стані постійного реформування. Традиційно, кожен реформаторський період у цій сфері запроваджується під гаслами забезпечення незалежності судової гілки влади, наближення вітчизняної судової системи та процедури здійснення судочинства до міжнародних та європейських норм, стандартів, правил та принципів. Разом з тим, практика реалізації таких реформаторських ідей за роки незалежності України тільки загострила проблему [18].

Вже у довоєнні часи рівень довіри суспільства до судової влади став вкрай низьким, постійно зростав рівень корумпованості суддів, доступ пересічних громадян до справедливого суду став обмеженим. Тому проблематика здійснення судової реформи та забезпечення справедливого (ефективного, прозорого та позбавленого корупції) правосуддя завжди були й залишаються актуальними серед науковців та державних діячів, оскільки лише стабільне законодавство та ефективне правосуддя здатні реально забезпечувати надійний захист прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави в цілому.

Саме тому, для активізації сучасної судової реформи в Україні, зокрема, у післявоєнний період, коли Україна стала кандидатом в члени Європейського Союзу, дуже важливе значення має вивчення європейського досвіду функціонування та розвитку так званої судової гілки влади. Для цього необхідно дослідити, насамперед, конституційні засади організації судової влади в провідних країнах ЄС та інших країнах світу, здійснення судового управління, характеристики судової системи та суддівського корпусу окремих зарубіжних країн.

У праці [18] зазначається, що у більшості зарубіжних країн підвалиною законодавчої регламентації судової влади є конституція, а конституційні засади регламентуються спеціальними законами. Конституції більшості

зарубіжних країн містять розділи, присвячені судовій гілці влади: «Про судову владу» – конституції Японії, Іспанії, Франції; «Судова система» – конституція Македонії; «Правосуддя» – основний закон Федеральної Республіки Німеччина; «Суди» – конституція Португалії; «Судочинство» – конституція Угорщини та інші.

У цих розділах традиційно визначаються конституційні засади судової влади як однієї зі складових системи розподілу влад. Також там розкривається зміст та основні принципи організації та діяльності судової системи, правовий статус суддів, судові гарантії прав і законних інтересів громадян [18].

Разом з тим, правове регулювання судової влади в різних країнах світу не є однаковим, і має свої специфічні особливості. Розглянемо їх більш детально на прикладі європейських та інших країн світу, зокрема, Сполучених Штатів Америки.

Наприклад, для США характерною особливістю є відсутність єдиної загальнонаціональної судової системи. У США функціонують паралельно єдина федеральна система судів і самостійні судові системи кожного з 50 штатів, округу Колумбія і чотирьох федеральних територій. До федеральної системи судів входять [18]:

- Верховний суд Сполучених Штатів Америки;
- апеляційні суди;
- окружні суди;
- спеціальні суди.

Верховний суд США очолює всю систему федеральних судів. Він посідає виняткове положення у всій структурі вищих державних установ поряд із Конгресом і Президентом США.

Апеляційні суди були створені в 1891 р. як суди проміжної юрисдикції між Верховним судом США і окружними судами. Зараз у країні діє 13 апеляційних судів. Вони розглядають скарги на рішення окружних судів, а також на рішення податкових і претензійних судів [26].

Крім того, у США діють спеціалізовані суди з розгляду справ у сфері міжнародної торгівлі, монітарних позовів до уряду США, банкрутства, податків, а також Апеляційний суд збройних сил, Апеляційний суд у справах ветеранів та суди адміністративних установ [5].

Окружні суди – основна ланка федеральної судової системи. Уся територія країни поділена на округи з урахуванням кордонів між штатами, так що в одному штаті є від одного до чотирьох округів.

В американських штатах діють судові системи, що дуже різняться між собою [18]. Їх особливості пояснюються певними історичними умовами становлення судової влади в конкретному штаті. Загалом, у штатах існують суди першої інстанції, у більшості випадків проміжні апеляційні суди та верховні суди штатів. Кожна правова система відповідного штату є окремою, фактично закритою системою, що забезпечує захищеність права штату [26].

Кожна судова система штату має власний суд останньої інстанції, за яким залишається право визначального слова у питанні правозастосування у відповідному штаті. Отже, виключно в питаннях федерального права, які виникають первинно або у федеральному суді, або в суді штату, можна вести мову про існування проявів уніфікованої єдиної судової системи з єдиним найвищим судом – Верховним судом США – судом останньої інстанції щодо розгляду справ усіх категорій [7; 18].

Окрім судового врегулювання спору у США запроваджено інститут медіації. Наслідком запровадження цього інституту у США є те, що 95 % справ, що були направлені на медіацію не дійшли до судового розгляду [18].

США та Канада є також родоначальниками запровадження посади керівника апарату суду, становлення його правового статусу та сучасної концепції адміністрування в суді [12]. Наприклад, у Канаді адміністратори суду з'явилися ще наприкінці 60-х років XIX століття у провінційних судах із метою адміністративної модернізації судів. Судові адміністратори тісно співпрацювали з головами судів, які делегували їм частину своїх управлінських функцій. Лише тоді, коли пройшло 10 років, посада

адміністратора з'явилась у всіх судах Канади і судові адміністратори були повністю визнані серед суддівського корпусу і встановлені вже рівноправні стосунки з головами судів.

Разом з тим, посада судового адміністратора з'явилася в Канаді раніше, ніж у США, оскільки в США ця посада з'явилася лише з часу проведення судової реформи у 2000 р., саме США необхідно вважати місцем народження посади сучасного судового адміністратора [12].

Особливість судової системи Великобританії полягає у тому, що судова система цієї країни складається з трьох відносно самостійних підсистем – судових установ Англії і Уельсу, Шотландії та Північної Ірландії. Розглянемо побудову судової системи в цих країнах більш детально.

Верховний суд Англії і Уельсу включає три самостійні судові установи – Апеляційний суд, Високий суд і Суд корони. Усі названі суди належать до категорії вищих. Очолює цей Верховний суд – лорд-канцлер.

До нижчих в Англії і Уельсі належать суди графств і магістратські суди. Поряд із названими судами загальної юрисдикції в Англії і Уельсі діють спеціалізовані суди різної компетенції (наприклад, промислові, по трудовим спорам), деякі з яких мають назву трибуналів, що підкреслює, як правило, їх другорядне значення порівняно із судами [18].

У свою чергу, судова система Шотландії істотно відрізняється від англійської, і зберігає стосовно неї значну самостійність. У кримінальних справах як вища і остаточна інстанція виступає розташований в Единбурзі Високий суд юстиціаріїв. Вищою судовою інстанцією у цивільних справах є Сесійний суд, що також засідає в Единбурзі. До системи нижчих судів відносяться шерифські та окружні суди (у кримінальних справах) [26].

У Великобританії, як зазначалося вище, також запроваджено інститут медіації, і показник її результативності становить 90-95% [18].

Розглянемо ще один приклад організації судової системи – французьку. Конституція Франції містить загальну модель конституційного регулювання діяльності судової влади. У трьох статтях Конституції визначено поняття

судової влади, загальні принципи правосуддя, гарантії її незалежності. Так, ст. 64 передбачає, що президент Республіки є гарантом незалежності судової влади і Вища рада магістратури йому у цьому допомагає [15; 18].

Система загальних судів Франції представлена Касаційним судом, апеляційними судами і судами, що розглядають різні категорії справ по першій інстанції. Усі інші питання, які належать до порядку формування суддівського корпусу, правового статусу суддів, структури судової системи, делеговані органічним законам. До цих законів відносять насамперед закон Франції «Про Високу палату правосуддя» 1959 р., Закон Франції «Про Конституційну Раду» 1958 р., Закон Франції «Про Вищу раду магістратури» 1958 р., Закон Франції «Про статус магістратури» 1958 р., а також Кодекс судоустрою від 16 березня 1978 р., який регламентує структуру загальних судів [18].

У Німеччині Конституція ФРН містить детальні положення стосовно юрисдикції судів, правових гарантій громадян та основних принципів здійснення правосуддя (розділ IX «Правосуддя»). Крім того, в основному законі широко трактується поняття судової влади, яка відповідно до ст. 92 юрисдикційно доручається суддям та здійснюється конституційним судом, федеральними судами і судами земель [18].

Конституція ФРН розрізняє п'ять основних галузей юстиції (загальна, трудова, соціальна, фінансова і адміністративна). Відповідно до цього поділу створено п'ять систем судів, кожна з яких очолює власний найвищий судовий орган. При цьому загальним судам підсудні всі цивільні і кримінальні справи, які не віднесені до компетенції органів адміністративної юстиції та інших спеціалізованих судів. Діяльність загальних судів регламентується законом про судовий устрій, відповідними законами і положеннями про них.

Очолює систему загальних судів Верховний федеральний суд. Лише Верховний федеральний суд з усіх загальних судів є загально-федеральною

установою, а всі нижчестоящі відносно нього суди є судами відповідної землі [18].

У структурі і компетенції загальних судів окремих земель є певні, не дуже суттєві відмінності. Вищі суди землі діють як апеляційні і касаційні інстанції і як суди першої інстанції. Вони утворені у всіх землях, що входять у ФРН, у кількості від одного до чотирьох.

Наприклад, у Баварії існує три вищі суди землі і Баварський верховний суд у Мюнхені, який разом із повноваженнями одного з вищих судів землі здійснює за деякими категоріями цивільних і кримінальних справ функції Верховного федерального суду як касаційної інстанції для баварських судів [26].

Австрія, як і Німеччина, також є федеративною державою. Цікавим є досвід побудови судової системи Австрії. Відповідно до Федеральної конституції Австрії судочинство є прерогативою лише федеральної влади (ч. 1 ст. 83). Відповідно, в Австрії існують тільки федеральні суди, а землі не мають своїх судових органів. Однак у 1988 р. у кожній з дев'яти земель Австрії були засновані незалежні адміністративні суди, які почали функціонувати з 1991 р. [18].

У Конституції Австрії (розділ В – «Судова влада») значну увагу приділено питанням незалежності суддівського корпусу та праву громадян на судовий захист. Але при цьому там зазначено, що вищою інстанцією у цивільних і кримінальних справах є також Верховний суд (ст. 92) [26].

В Австрії існують також суди другої та першої інстанцій. Судом другої інстанції є вищий суд землі. Такі суди створені в чотирьох містах – Відень, Грац, Лінц та Інсбрук (один суд на дві-три землі). Вони розглядають скарги на вироки і рішення нижчестоящих судів і за загальним правилом засідають у складі сенату з трьох професійних суддів. Судами першої інстанції в Австрії виступають суди землі або округу (таких судів 17). А нижчу ланку судової системи Австрії становлять близько 200 дільничних судів [26].

В Австрії діють також спеціалізовані суди, що не входять до загальної судової системи. Це, насамперед, суди у трудових справах, які повинні вирішувати конфлікти між підприємцями і працівниками за участю їх представників, а також третейські суди з питань соціального страхування, що розбирають конфлікти в цій галузі. У Відні діє єдиний на всю Австрію Торговий суд, у якому розглядаються спори господарського характеру, зокрема всі справи з банкрутства, а також патентний суд, що ухвалює рішення по клопотаннях про визнання патентів недійсними. До складу останнього входять професійні юристи і фахівці у різних галузях техніки [18].

Ще один приклад – досвід організації судової системи в Італії. У цій країні поряд із загальними судами виділяються Державна рада й інші органи адміністративної юстиції (адміністративні суди), Рахункова палата (має компетенцію у сфері публічної звітності) і військові трибунали, що функціонують як у воєнний, так і в мирний час [18]. В основі системи загальних судів лежить судовий округ, який, як правило, не збігається з адміністративно-територіальними одиницями.

Загальну судову систему очолює Вищий касаційний суд. До функцій двадцяти трьох апеляційних судів, що засідають у головних містах судових округів, входить розгляд апеляційних скарг на вироки і винесені по першій інстанції ухвали трибуналів. Трибунали, у свою чергу, розглядають як суд першої інстанції кримінальні і цивільні справи, що перевищують компетенцію преторій, а як друга інстанція – апеляційні скарги на ухвалені преторіями вироки і рішення. Справи про найбільш серйозні кримінальні злочини входять до компетенції судів присяжних. Одноосібні мирові судді (консиліатори) наділені дуже обмеженою компетенцією [9].

Судова система Швеції також має свої специфічні особливості. У цій високо розвинутій країні судді під час прийняття своїх рішень не залежать від парламенту і уряду. Таке невтручання цих двох гілок влади у діяльність судової системи Швеції гарантується відповідним законом. Незалежність

також забезпечується незмінюваністю та пожиттєвим призначенням на посаду, а саме до досягнення 67 років, належним рівнем їх матеріального забезпечення, яке є високим і не може зменшуватись, а також складна процедура добору, призначення на посаду та звільнення з посади судді [18].

Сучасна судова система Швеції є триланковою і складається із судів загальної та адміністративної юрисдикції, до структури яких входять місцеві суди, апеляційні суди, Верховний суд Швеції (найвища судова інстанція в цивільних і кримінальних справах) і Вищий адміністративний суд Швеції. Також існують спеціальні суди, або трибунали, які діють за особливою процедурою та не входять до судової системи Швеції [18].

Слід зазначити, що європейські країни пішли шляхом США та Канади, досвід яких ми розглянули вище, і запровадили в судах посаду судового адміністратора, розуміючи, що ініціативні методи управління та ефективні керівні кадри є невід'ємними факторами успіху і досягнення досконалості будь-якого суду. Також велике значення для забезпечення здійснення правосуддя у всіх європейських країнах мають органи суддівського самоврядування, до складу яких, як правило, входять і представники органів виконавчої влади [12].

Під час реформування судової системи України та її адаптації до європейських стандартів, норм та правил особливого значення набуває досвід держав, які відносно нещодавно почали реформувати свої судові системи відповідно до вимог Євросоюзу. До таких країн можна віднести Польщу та Грузію. Охарактеризуємо стисло кожен з них.

Слід зазначити, що Польща саме завдяки вмілим реформам, зокрема, судової системи, стала повноправним членом Європейського Союзу. Конституція Польщі у ст. 173 закріплює незалежність судової влади від інших гілок державної влади, та зазначає, що судочинство здійснюють суди і трибунали. Також зазначено, що правосуддя здійснюють Верховний суд, загальні суди, адміністративні суди, а також військові суди. Так само як і в Грузії, у воєнний час допускається створення «надзвичайного суду»:

«Надзвичайний суд або прискорений процес може бути встановлений тільки на час війни» (ч. 2 ст. 175 Конституції Польщі) [27].

Конституцією Польщі покладено на Верховний суд здійснення нагляду за діяльністю загальних і військових судів у сфері винесення вироків і рішень. Вищий Адміністративний суд, а також інші адміністративні суди покликані здійснювати контроль за діяльністю публічної адміністрації. Цей контроль включає також винесення судових рішень про відповідність законам постанов органів територіального самоврядування й нормативних актів місцевих органів урядової адміністрації. Також у Польщі фіксується принцип інстанційності судочинства та гарантується не менше двох інстанцій при розгляді справ у суді [18].

У Польщі діють трибунали – Конституційний і Державний. Конституційний трибунал є органом конституційної юрисдикції й за компетенцією схожий з Конституційним Судом України. Державний трибунал створений для притягнення до відповідальності вищих посадових осіб країни за порушення Конституції чи закону у зв'язку із займаною посадою чи у сфері виконання своїх службових обов'язків [27].

Стосовно такої країни, як Грузія, то досвід проведення нею реформ свідчить, що початок реформування судової системи з пріоритетом на покращення правосуддя та відновлення довіри суспільства було покладено у 2005 році. І поступово кожен крок цих реформ призвів до налагодження ефективного функціонування судової системи із забезпеченням доступу до правосуддя [18].

Система, повноваження і порядок діяльності загальних судів визначаються Органічним законом Грузії «Про загальні суди», де ст. 2 закріплено триланкову судову систему. Так, до структури загальних судів віднесено: міські суди – суди першої інстанції, апеляційні суди і Верховний Суд Грузії, як найвища касаційна інстанція [22].

Грузія почала реформування своєї судової системи з формування високопрофесійного кадрового потенціалу. По-перше, там стали проводитися

кваліфікаційні іспити суддів за фахом, тобто за їх спеціалізаціями (кримінальній, адміністративній, цивільній). Такий відбір був введений для того, щоб ті судді, які мають більш високу кваліфікацію у певній галузі права, здійснювали судочинство в юрисдикції цієї галузі [23].

Потім було підвищено заробітну плату суддів, що мало закріплення у відповідному законі. Це було зроблено з метою протидії корупції.

Далі була значно покращена судова інфраструктура, до складу якої входили і приміщення, які на початку судової реформи знаходилися у жахливому стані. Їх ремонтування спочатку здійснювалося за фінансової підтримки Світового банку, але сьогодні це вже здійснюється за бюджетний рахунок. З'явилися електронні дисплеї, що забезпечило можливість підготовки стенографічних звітів та протоколів слухань в електронному вигляді, а також у зручному режимі переглядати речові докази [23].

Для того, щоб судова влада самостійно управляла системою, у Грузії було створено незалежні від виконавчої та законодавчої влади інститути. З 2011 р. почалося поетапне впровадження суду присяжних, а згодом і інституту медіації, що покликане збалансувати навантаження судів. Для ефективної роботи системи медіації, між Верховним Судом Грузії та Тбіліським державним університетом було підписано угоду про підготовку медіаторів [18].

Для зміцнення зв'язків між судовою владою та громадськістю було введено посаду судді-спікера, здійснювалося спеціальне навчання суддів основам взаємодії з журналістами та «дружелюбного» прийому громадян. Сьогодні у кожному суді працюють два-три спеціально навчені судді, які завжди готові прокоментувати рішення своїх колег у тій чи іншій справі [18], що, на нашу думку, було б доцільно впровадити і в Україні.

Таким чином, бачимо, що у таких країнах, як Сполучені Штати Америки та Великобританія, діє складна та децентралізована система судоустрою. Це пов'язано із їх формою державного устрою та історичними процесами. Проте, для більшості країн Європейського Союзу характерна

триланкова судова система. Чотириланкова система збереглася лише в кількох країнах із федеративним устроєм – у Німеччині та Іспанії, регіони якої історично мають сильні автономні повноваження [18]. Така чотириланкова судова система створює зайву бюрократію, адміністративний тягар, призводить до надмірної складності й затягування провадження, загрожує створенням процесуальних затримок, численними та складними колізіями юрисдикції.

Також слід зазначити, що професійні управлінці відіграють дедалі вагомішу роль у роботі судів у різних країнах світу (США, Канада, Франція, Німеччина, Португалія та ін.), водночас із цим відбувається подальший розвиток і становлення професії судового адміністратора, з метою здійснення цими посадовцями належного та ефективного організаційного забезпечення діяльності судів [12]. Велике значення для забезпечення здійснення правосуддя в усіх державах мають спеціально утворені органи суддівського самоврядування, до складу яких зазвичай входять і представники органів виконавчої влади, яким, як правило, законодавством відповідних держав надається право щодо відбору кандидатів на посади суддів, а також притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Отже, проаналізувавши європейський та інший зарубіжний досвід судових реформ, ми маємо можливість скористатися надбаннями світової цивілізації та сформулювати на цій основі власні рекомендації та пропозиції щодо імплементації позитивного досвіду європейських країн для удосконалення вітчизняної судової системи та реалізації змін, що очікуються від судової системи України, задля забезпечення ефективного захисту прав та свобод наших громадян.

РОЗДІЛ 3

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ НОРМ ПРАВА

3.1. Забезпечення ефективного захисту прав і свобод громадян як одна з основних вимог щодо членства України в ЄС

Вище ми писали, що створення правової держави є одним із найактуальніших завдань, яке стоїть сьогодні перед Україною, зокрема, після її перемоги над російським агресором та набуття статусу країни-кандидата в члени ЄС. Здійснити його неможливо без усвідомлення ролі у цьому процесі правових інститутів, покликаних активно сприяти захисту прав і свобод громадян, зміцненню законності і здійсненню правосуддя. Як зазначалося вище, без ефективного функціонування незалежної, справедливої та сильної судової системи існування демократичної, правової держави і громадянського суспільства не є можливим.

Проаналізувавши організаційно-правові засади функціонування судових систем у європейських та провідних зарубіжних країнах, можна дійти до висновку, що на сьогоднішній день Україна, як така, що має статус кандидата у члени ЄС, стоїть на шляху першочергової необхідності приведення національного законодавства у сфері організації та здійснення судочинства у відповідність до європейських та інших міжнародних принципів, норм та правил. Особливе значення в даному напрямку мало прийняття в 2016 році Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [34], який закріпив основні положення міжнародних нормативно-правових актів, що визначають принципи здійснення правосуддя та основоположні засади діяльності судів.

Проте на сьогоднішній день існує багато проблем у діяльності судів, які потребують вирішення, зокрема, у частині конкретизації засад взаємодії

судової та інших гілок влади, перегляду складу та повноважень органів суддівського самоврядування тощо [1].

У цьому контексті необхідність дотримання європейських принципів, норм та правил, які сприяють наданню надійної правової гарантії здійснення захисту прав людини, набуває особливої актуальності. Європейські стандарти являють собою визначальні для України засади, основоположні принципи, на яких має будуватися й функціонувати судова влада будь-якої сучасної держави.

Система цих принципів стосується всіх сторін організації та функціонування судової влади, починаючи з розбудови сучасної судової влади і закінчуючи здійсненням справедливого правосуддя [10]. Серед них є універсальні (здійснення правосуддя виключно судами, незалежність суду і суддів, їх самостійність у здійсненні правосуддя) та такі, що стосуються окремих сторін судоустрою та правосуддя (добір суддів та їх просування по службі, професійна підготовка, їх дисциплінарна відповідальність, організація суддівського самоврядування тощо).

Європейським співтовариством також вироблені певні стандарти, норми та правила щодо судової влади та організації діяльності її інститутів, зокрема адвокатури. Це є певні цінності, на які потрібно орієнтуватися Україні під час реформування судової системи та системи юстиції загалом задля забезпечення надійного захисту прав людини.

Отже, одним із фундаментальних завдань сучасної реформи судової системи, яка має будуватися на принципах законності, об'єктивності, справедливості та неупередженості, є дотримання міжнародних стандартів, зокрема, що стосуються подолання корупції, відновлення довіри до судової влади, підвищення якості та ефективності її діяльності, забезпечення високої професійності її кадрового складу.

Можна стверджувати, що сьогодні судова система переживає «нове народження» [46]. Трансформуються вже давно знайомі та звичні елементи системи.

Перші кроки до реформування були намічені ще у 2015 році і знайшли своє віддзеркалення у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки [39].

Автор публікації [46] зазначає, що термін «судова влада» і досі не фігурує в назві розділу VIII Конституції України [14]. Її сутність розкривається лише через функції, які виконує судова влада.

Чинний Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [34] також не має даного визначення, як і визначення поняття «судова система» (ми писали про це вище). У розділі 1 ст. 1 цього закону лише зазначається, що «судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом. Судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур» [34].

Науковцями вже давно виведено «певний алгоритм» щодо розуміння даних термінів. Тому традиційно судову владу сприймають як одну з гілок влади, правосуддя – як функцію реалізації судової влади, а судову систему – як сукупність всіх судів, як діють на території України [46].

Головним призначенням судової влади є розгляд конфліктів, які виникають протягом життя людини, при реалізації її порушених прав. Сутність судової системи – чітко, неупереджено, справедливо, із дотриманням необхідної процедури приймати законні рішення на всій території України. Саме для цього була запроваджена Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 – 2020 роки [39].

Проаналізувавши деякі кроки, які було здійснено на шляху до євроінтеграції у перші роки реалізації стратегії реформування судової системи, можна зробити такі висновки [46]:

1. У 2016 році було утворено новий Верховний Суд України. Шляхом нових тенденцій у відборі суддів, верховний суд оновився та наповнився «свіжою кров'ю» в обличчях адвокатів та науковців, які стали новими

суддями найвищого судового органу. Також у 2016 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про Вищу раду правосуддя», яка утворена замість Вищої ради юстиції. Кількість членів ради збільшилася на одного – до 21, але при цьому з її складу виключено міністра юстиції і генерального прокурора. Вища рада правосуддя отримала право усувати, переводити, звільняти суддів і подавати президенту подання на їх призначення. Також рада матиме право давати згоду на затримання і арешт суддів.

2. Запровадження Вищого суду з питань інтелектуальної власності (2017 р.) та Вищого антикорупційного суду (2018 р.). Слід зазначити, що позиція законодавців щодо необхідності включення в назву цих судів терміну «вищі» є не зовсім зрозумілою з урахуванням того, що вони розглядатимуть окремі категорії справ як суди першої інстанції. Також у 2017 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». Основні зміни до кодексів: врегульовано питання діяльності нового Верховного Суду і Вищого суду з інтелектуальної власності; встановлено певні обмеження для подачі громадянами касаційних скарг в новий Верховний Суд; уведено нові поняття для удосконалення судової системи як «зразкова справа» і «типова справа», а також інститут наказного провадження і досудового врегулювання спору; введено штрафи за зловживання процесуальними правами і обов'язками сторін у суді.

3. Поступове впровадження адвокатської монополії. Ця новація значно підвищує статус адвокатури та є запорукою покращення надання правничої допомоги.

4. Упровадження електронного судочинства, створено Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему. Сучасні підходи до здійснення судочинства повинні прискорити його здійснення та спростити процедуру доступу до правосуддя.

5. **Обов'язковість досудового врегулювання спорів.** Такий альтернативний метод по врегулюванню спорів допоможе зменшити навантаження на судову систему.

Вище зазначалося, що у 2016 році було прийнято новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [34], який визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів, і забезпечує право кожного на справедливий суд. Але наразі реформування судової системи було уповільнено у зв'язку з російською агресією та війною, яку вона розв'язала.

Разом з тим, як зазначалося вище, вже до війни в Україні склалася така ситуація, що самі судді стали тривожитися через те, що в країні забуто про презумпцію невинуватості стосовно самих вершителей правосуддя. При розгляді резонансних справ прокуратура грає на почуттях та на так званому «ура-патріотизмі», а ЗМІ підтримують такі маніпуляції, та не хочуть розбиратися, що насправді відбувається [13].

Негативне ставлення населення країни до судової влади формувалося, у тому числі, через відсутність зв'язку із ЗМІ, адже суддя не може дозволити собі коментувати дії влади або рішення у резонансній справі. Судді не схильні довіряти журналістам, які часто не компетентно подають інформацію, та громадським активістам, яких доволі часто використовують для тиску на суд і провокацій [13].

Декілька років тому Рада суддів провела низку досліджень і виявила, що деякі судді, не впоравшись із суспільним тиском, скінчили життя самогубством, інші – втратили старих батьків, які не витримали «громадського» осуду [36].

За матеріалами анкети для суддів, розробленої в рамках Проекту Ради Європи «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні» було визначено найбільш значущі фактори, які негативно впливали та впливають на стан незалежності суддів в Україні [44]:

- втручання (листи, звернення, телефонні дзвінки тощо) окремих народних депутатів в діяльність суддів;
- намагання через президента України та працівників адміністрації неправомірно впливати на судову владу та суддів;
- намагання Кабінету Міністрів України та представників урядових структур неправомірно впливати на судову владу та суддів;
- намагання Верховної Ради України та представників парламентських комітетів неправомірно впливати на судову владу та суддів;
- намагання окремих керівників органів влади місцевого рівня неправомірно впливати на судову владу та суддів;
- пониження окремими політиками авторитету судової влади;
- порушення органами та посадовими особами законодавчої й виконавчої влади презумпції невинуватості та привласнення судових функцій;
- використання суддів у політичній боротьбі;
- недостатнє фінансування судів та здійснення цього фінансування в ручному режимі;
- певна політична заангажованість та непрофесіоналізм засобів масової інформації (телебачення, друковані ЗМІ, радіо, інтернет);
- публічне оцінювання судових рішень посадовими особами;
- відсутність прецеденту та механізму притягнення до відповідальності осіб, які намагаються неправомірно впливати на суддів;
- незадовільне матеріально-технічне забезпечення судів;
- низький рівень заробітної плати суддів;
- відсутність реального впливу судової влади на формування бюджету судової системи та неможливість контролювати використання коштів;
- неправомірне використання посадовими особами законодавчої та виконавчої влади владних повноважень, пов'язаних з призначенням,

обранням, звільненням суддів, притягненням їх до відповідальності, обранням суддів на адміністративні посади;

- винесення окремими суддями суперечливих або сумнівних рішень;
- відсутність комунікацій всередині судової влади;
- недосконалість та суперечливість законодавства;
- недосконалий механізм професійного відбору на посаду судді;
- бездіяльність органів суддівського самоврядування у захисті суддів.

На подолання цих та інших проблем, які негативно впливають на стан незалежності суддів в Україні, і спрямована сучасна судова реформа.

На цей час першочерговим завданням у цьому напрямку є відновлення довіри до судової влади, що безумовно потребує підвищення якості її кадрового складу. Також, як зазначалося вище, основоположну роль у реформуванні судової системи зіграло прийняття нового Закону України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» [34], який визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд.

Слід зазначити, що ще декілька років тому судова система України знаходилася серед країн з найнижчим у Європі бюджетом – 8.1 євро на душу населення, що у 8 разів нижче за середнє по Європі. Значною мірою вона фінансується за рахунок судових зборів (37 %, що вдвічі більше за середній європейський показник). При цьому кількість суддів в Україні менша за середньоєвропейську (14 проти 21 на 100 тисяч мешканців) [21].

Рівень недоукомплектованості суддями в судах України кілька років поспіль у середньому перевищував 40 %, а в деяких судах – понад 60 %. Близько 30 судів узагалі не функціонують [21].

У жовтні 2020 року, який позначився початком хвороби COVID-19, 80 українських судів мали тільки одного працюючого суддю. Тобто, Україна має вдвічі нижчу чисельність суддів на 100 тис. населення, ніж у середньому по Європі [4].

Такі показники невтішні. Саме тому реформування судової системи, необхідність розширення гарантій реалізації прав та законних інтересів людини і громадянина в суді, забезпечення принципу верховенства права потребує пошуку нових підходів у формуванні самого суддівського корпусу.

3.2. Імплементация європейського досвіду реформування судової системи України

В останні роки у наукових та суддівських колах жваво обговорюється ідея про можливість обрання суддів безпосередньо народом. Вище зазначалося, що вдосконалення суддівського корпусу в контексті сучасного етапу та тенденцій реформування системи судоустрою України за своїм змістом складається з послідовних стадій [8]: очищення суддівського корпусу; оновлення суддівського корпусу; ефективізація нормативно-правового механізму (моделі) формування суддівського корпусу; модернізація статусу суддівського корпусу; забезпечення стабільності суддівського корпусу.

Слід зазначити, що дійсно, центральне місце в реалізації правозастосування належить судді. Його професійність, моральні якості можуть сприяти підвищенню його авторитету як органу судової влади, так і підкріплювати задекларовані принципи законності, об'єктивності, справедливості та неупередженості.

Отже, фундаментальним завданням сталого демократичного розвитку держави в сучасних умовах є забезпечення ефективності діяльності судової влади. Усі процеси державного регулювання певною мірою знаходяться в постійній взаємодії із суддівським корпусом. Завдання судової гілки влади полягає не лише у здійсненні правосуддя та конституційному нагляді, але й у постійних узгоджених діях з іншими органами влади по вдосконаленню правових інструментів, що регулюють діяльність суддівського корпусу [8].

Саме тому кожна країна світу намагається розробити не лише вдалі закони, але й налагодити ефективну та незалежну роботу суддівського корпусу, представники якого ці закони будуть застосовувати.

Ураховуючи результати аналізу зарубіжного досвіду організації та реформування судових систем (див. п. 2.2), можна зробити наступні висновки, пов'язані із доцільністю подальшого реформування судової системи України на основі провідного європейського досвіду та кращих практик організації цієї сфери діяльності.

Для дотримання провідних європейських та інших міжнародних принципів, вимог та правил держава зобов'язана, насамперед, створити умови для підготовки високопрофесійних суддів, які будуть виконувати роль не лише виконавців, що чітко додержуються букви закону, але й наділити їх критичним мисленням, розумінням духу та принципів закону.

Визначаючи напрями вдосконалення професійної підготовки суддівських кадрів, видається доречним ще раз звернутися до досвіду Франції. Питанням професійної підготовки суддів у цій країні займається Національна школа магістратури. Вона включає початкову підготовку та підвищення рівня кваліфікації без відриву від роботи. Наприклад, у Франції судьями можуть стати лише особи, які закінчили Національну школу магістратури та отримали диплом і рекомендацію. У свою чергу, до цієї школи вступають випускники юридичних вузів, які отримали базову правничу підготовку, а також деякі категорії державних службовців [8].

Також доцільно запровадити новачі і для формування суддівського корпусу. Як відомо, у руслі проведення судової реформи щодо формування суддівського корпусу, внесено важливі зміни до Конституції України щодо порядку призначення (обрання) на посаду судді. Раніше перше призначення на посаду професійного судді строком на 5 років здійснювалося президентом України. Усі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обиралися Верховною Радою України безстроково, в порядку, встановленому законом (ст. 128 Конституції України [14]).

Сьогодні порядок призначення на посаду судді істотно спрощено й наближено до європейських вимог. Відповідно до ст. 128 Конституції України, призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя у встановленому законом порядку. Таке призначення здійснюється, як правило, за конкурсом. Що стосується Голови Верховного Суду України, то він, як і раніше, обирається на посаду та звільняється з посади шляхом таємного голосування Пленумом Верховного Суду в порядку, встановленому законом [8].

Слід зазначити, що у Франції професійні судді призначаються Президентом, посадові особи Касаційного Суду і голови апеляційних судів призначаються за рекомендацією Вищої ради магістратури, а інші судді – за поданням міністра юстиції з позитивним висновком Вищої ради магістратури (ст. 12 Закону «Про статус магістратури»). Усі інші судді (комерційних трибуналів, трибуналів із питань страхування, морської торгівлі, земельної оренди тощо) не призначаються, а обираються виборцями [8].

Існують і вікові межі заняття відповідних посад. Як правило, суддею не призначається особа, молодша за 40 і старша за 50 років, а також особа, яка раніше в межах округу апеляційного суду займалася адвокатською практикою, обіймала посаду судового виконавця чи нотаріуса, якщо з цього моменту пройшло менше 5 років. Виконання обов'язків судді у Франції несумісне з мандатом члена парламенту, Асамблеї Європейського Союзу та його інших органів. Звільнення судді з посади має право здійснити Вища рада магістратури – за скоєння проступку або у зв'язку з тяжким захворюванням [8].

У свою чергу, у Великобританії судді Суду Корони призначаються королевою за рекомендацією Лорда-канцлера, а судді нижчих судів – Лордом-канцлером (див. п. 2.1). Як зазначалося вище, Лорд-канцлер має істотний вплив на стан судочинства у Великобританії. Він поєднує в собі судову, виконавчу та законодавчу владу. Лорд-канцлер може звільнити суддю окружного суду за недієздатність і неналежну поведінку, перевести його з одного округу в інший, відмовити у продовженні строку служби тощо.

Але магістранти можуть бути звільнені лише королевою, правда, знову ж таки за рекомендацією Лорда-канцлера.

Відповідно до Конституційного акту 1701 року судді у Великобританії обіймали свої посади, «поки поводили себе належно». За загальним правилом вони ідуть у відставку після досягнення 75 років [8]. При призначенні суддів на посаду прийнято враховувати моральну й ділову характеристики кандидата. Важливе значення також відіграє стан здоров'я того, хто намагається обійняти посаду судді.

У Німеччині судову владу здійснюють професійні судді і судді на громадських засадах. Відповідно до Закону «Про суддів» федеральні судді Німеччини призначаються довічно, а в землі Гессен – тимчасово. Наявність наукового ступеня та академічної освіти впливає на зайняття посади судді. За порушення Конституції суддя федерального суду може бути звільнений з посади або переведений на іншу посаду. Клопотання з цього приводу порушується Бундестагом, а рішення приймається двома третинами голосів Федерального Конституційного суду. Справи про дисциплінарні проступки суддів розглядає Федеральний дисциплінарний суд, рішення якого можуть бути оскаржені до Дисциплінарного Сенату Федерального адміністративного суду [8].

В Італії важливе значення при формуванні суддівського корпусу відіграє Вища рада магістратури. Відділення Вищої ради магістратури є органом, що розглядає справи про дисциплінарну відповідальність суддів. За Конституцією Італії до повноважень цього органу належить призначення і переведення суддів, підвищення їх по службі, застосування дисциплінарних санкцій тощо (ст. 105). Судді не можуть займатися підприємницькою діяльністю, працювати в судових органах, де в колегії адвокатів або повірених працюють їх родичі до другого ступеня включно. Дисциплінарне провадження щодо суддів порушує тільки міністр юстиції [8].

Як зазначалося вище, судова система України неодноразово реформувалася за роки незалежності. Проте в межах проведення змін та нововведень жодного разу не було запроваджено інститут мирових судів,

який досить успішно зарекомендував себе на практиці в інших державах. Нині мировий суд під тією чи іншою назвою успішно функціонує в Англії, Ізраїлі, Італії, Швейцарії, США, Канаді та багатьох інших державах світу. В Україні, на превеликий жаль, про мирову юстицію як одну із форм участі народу у здійсненні судочинства, нині навіть не йдеться [19].

В усьому світі суди існують для того, щоб задовольняти потреби людини. Людина шукає справедливості, вона хоче за допомогою судового механізму відновити свої порушені права. Тому судова система має бути простою та доступною для пересічного громадянина, а судові процедури – простими й зрозумілими для людини. Проте сьогодні судова влада в Україні і досі не відповідає цим принципам.

Одним із варіантів вирішення може стати запровадження в Україні інституту мирових судів [19]. Створення таких судів в Україні є однією з ідей реформування сучасної судової системи. Втім, ця ідея залишається нереалізованою і спрогнозувати, чи буде її втілено, важко.

Для того, щоб зрозуміти, наскільки ефективним буде заснування мирових судів в Україні з точки зору збалансування судової системи та розвантаження судів першої інстанції, розглянемо досвід їх функціонування в окремих європейських країнах. Мирові суди там вирішують морально-правові конфлікти і розглядають нескладні (малозначимі) цивільні та кримінальні справи, сприяючи зменшенню навантаження на місцеві суди й підвищенню швидкості та оперативності розгляду справ. Діяльність мирових судів направлена на забезпечення реалізації принципів доступності та справедливості судочинства і є важливим показником демократичності судових системи цих країн [19].

Англія вважається родоначальницею мирового суду. Його походження відносять до королівської прокламації 1195 р., за якою у підмогу шерифам стали призначатися наділені адміністративними та поліцейськими функціями «рицарі миру». З відмиранням посади шерифа у XIV ст. «стражі миру», як їх тоді стали називати, набули й судових повноважень. Назва ж «мирові судді»

(justice of the peace) з'явилась уперше у 1327 р. і стала офіційною після 1361 р., коли народилась посада мирового судді у її сучасному значенні [19].

Мирові судді призначалися (і призначаються дотепер) з почесних і таких, що поважали закон, місцевих жителів, часто, за традицією, без юридичної освіти. Посада мирового судді Англії почесна, а отже, неоплачувана. Тому вона вже з початку була розрахована на осіб достатньо заможних. Характерною особливістю англійського мирового суду було і залишається поєднання функцій адміністративних (видача наказів про арешт і виклик до суду, проведення попереднього розгляду про злочин, що переслідується на підставі обвинувального акту) і судових у формі сумарної юрисдикції (розгляд справ без присяжних). Мировий суд Англії протягом свого багатовікового існування заслужив велику довіру народу, користувався та користується в народі великою повагою [19].

У сучасній Великій Британії мирові судді переважно працюють у магістратських, тобто місцевих судах. Переважна більшість мирових суддів не є професійними юристами, хоча певна їх частина все ж має фах правознавців. Магістратські суди діють на підставі закону про них 1980 р. У Великій Британії діє понад 500 таких судів з понад 24 тис. Мирових суддів, з яких третина – жінки. Ці судді працюють на громадських засадах, але їм компенсують витрати, пов'язані з відрядженнями. Сучасна система магістратських судів, члени яких працюють на громадських засадах, є життєво важливою для ефективного здійснення карного судочинства. Вони розглядають одноособово або колегіально (двоє-троє суддів без присяжних) кримінальні справи та дуже обмежену кількість цивільних справ [19].

У Франції інститут мирових судів з'явився під час Великої буржуазної революції у 1790 р. Франція «запозичила» його в Англії з тієї підстави, що запровадження судочинства на зразок англійського було одним із завдань революційної філософії. Його становлення щодо порядку зайняття посади мирового судді, складу суду, функцій до наполеонівської кодифікації відбувалося складно. Утвердився цей суд під назвою «суду простої поліції» з прийняттям Кодексу кримінального розслідування (1808 р.) та Криміналь-

ного кодексу (1810 р.) Франції у вигляді двох гілок – мера общини і мирового судді. Мирового суддю, на якого покладалися функції судової поліції та судової влади, призначав уряд. Судова функція полягала у розгляді справ про менш тяжкі злочини – порушення (contraventions). А функція судової поліції – у розслідуванні вчинених на підвідомчій йому території більш тяжких злочинів, підсудних вищестоящому суду (суду виправної поліції) [19].

Діяльність мирових судів у Франції спочатку була спрямована на владження конфліктів та вирішення спорів мирним шляхом. Втім, поступово мирові суди як явище набули нового значення. Інститут мирових суддів включає в себе норми, що визначають статус і компетенцію мирових суддів, їх місце у судовій системі, порядок призначення (обрання) та інші питання організаційного характеру щодо діяльності мирових суддів.

Сьогодні, в умовах сучасної судової реформи та перезавантаження влади, багато хто з науковців та практиків вважає, що в Україні також доцільно запровадити інститут мирових судів, та передати до них нескладні цивільні і кримінальні справи, а також справи про адміністративні правопорушення. Разом з тим, це питання досить дискусійне, хоча така практика існує у зарубіжних країнах.

Наприклад, у Туреччині кримінальні мирові суди розглядають справи про злочини, що стосуються тюремного ув'язнення до двох років включно і судових штрафів, а також за запитом прокурора виносять рішення про застосування запобіжних заходів під час стадії розслідування. В Ізраїлі мировий суд уповноважений розглядати кримінальні справи, що передбачають покарання до семи років позбавлення волі. Втім, на нашу думку, все ж таки в основу розмежування підвідомчості мають бути закладені критерії тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, а не санкцій, передбачених за їх вчинення [19].

Тому, для імплементації зарубіжного досвіду запровадження інституту мирових судів в Україні потрібно чітко прописати процедуру здійснення правосуддя мировими судами, положення якої має узгоджуватися як між собою так і з іншими нормативно-правовими актами. Невизначеність

юридичного статусу залишається суттєвою перешкодою для впровадження інституту мирових судів в Україні.

Отже, існують певні загальні риси в розвитку судових систем зарубіжних країн, зокрема, ЄС, які становлять інтерес і для імплементації їх в Україні, про що свідчить і позитивний досвід функціонування інституту мирових судів. Інститут мирових судів може внести свіжий струмінь в українську судову систему, виступивши за певних умов противагою до старого пострадянського суду, а його запровадження стало б прогресивним явищем у сфері правосуддя та сприяло її демократизації та переведенню на новий якісний рівень.

3.3. Очікувані зміни у судовій системі України у повоєнний період та пропозиції щодо управління ними

Після перемоги України над країною-агресором постає дуже важливе питання: як створити ефективний захист прав та свобод громадян в умовах ревіталізації економіки країни та бажання якнайшвидшого набуття повноправного членства в Європейському Союзі.

Вище було зазначено, що 23 червня 2022 року Європейською Радою було надано Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Втім це тільки початок для великої роботи України, щоб мати право стати повноправним членом ЄС. Перед нашою державою стоять серйозні виклики щодо набуття цього статусу, і ми не можемо зараз втратити цей шанс.

Охарактеризуємо більш детально, що саме Україна має змінити в судовій системі, та якою має бути судова реформа.

Слід зазначити, що останні рекомендації Єврокомісії щодо надання Україні статусу кандидата в члени ЄС не оминули судову систему. Основним критерієм відповідності є ухвалення та впровадження законодавства про процедуру добору суддів Конституційного Суду України, включаючи процес попереднього відбору на основі оцінки їх доброчесності та професійних навичок, відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії. Необхідним

також буде завершення перевірки доброчесності кандидатів у члени Вищої ради правосуддя та відбір кандидатів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України [6].

Розбалансована і малоефективна діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, судової системи та інших публічних інституцій призвела до необхідності якнайшвидших рішучих кроків у напрямку мінімізації корупції та суттєвого підвищення темпів соціально-економічного зростання країни.

За твердженням переважної більшості іноземних інвесторів в Україні, найбільшими перешкодами для іноземних інвестицій в Україну є поширена корупція та недовіра до судової системи. Тож вимоги Єврокомісії щодо забезпечення гарантій демократії, верховенства права, прав людини та захист нацменшин, звичайно, є справедливими. Адже одним із основних аспектів у будь-якій правовій країні є можливість захистити порушені права компетентним судом. Це забезпечує інвестиційну привабливість держави та можливість цивілізовано, з найменшими ризиками вести бізнес [6].

Будь-яка реформа, у тому числі судова, якщо вона затягнулась на роки, це має згубний вплив на розвиток України, оскільки в цілому країна втрачає привабливість для потенційних інвесторів, які не виявляють бажання інвестувати в умовах нестабільного ринку та низького рівня захищеності в правовому полі.

Проблемою є й те, що конкурсні процедури на посади суддів тривають роки і не знайшли свого логічного завершення у повному наповненні штату співробітників (вище ми писали про це).

На сьогодні бізнес, як і фізичні особи, фактично не захищений належним чином. До факторів негативного впливу довіри до судової гілки влади можна віднести: мінливу судову практику; надмірну завантаженість суддів, яка впливає на якість судочинства, а також тривалість розгляду справ та значне перевищення строків виготовлення рішень.

Тому залишається тільки сподіватись, що нескінченне реформування судової системи нарешті завершиться, і українські суди зможуть гарантувати

право кожної особи на належний захист в розумні строки, що, беззаперечно, позитивно вплине на розвиток держави в цілому.

Охарактеризуємо зміни, які потрібно здійснити в діяльності Конституційного Суду України. Насамперед, це – необхідність забезпечення прозорості процедури призначення суддів Конституційного Суду України з метою недопущення на посади політично залежних осіб, які могли б мати прихильність до будь-яких політичних вподобань, лобіюючи певні інтереси, або піддаватись впливу під час виконання покладених на них обов'язків [6].

Для цього потрібно змінити процедуру призначення суддів, змінивши її докорінно, дотримуючись регламенту попереднього відбору на основі оцінки їх доброчесності та професійних навичок. Основна мета – створити штат, покликаний якого є виключно захист Конституції України та прав людини. Делегувати кандидатів і формувати склад будуть міжнародні організації та збори суддів у відставці з першого складу Конституційного Суду України.

Своєю чергою кваліфікаційна комісія буде формувати список кандидатів (за поданням президента, парламенту та з'їзду суддів) на основі конкурсної комісії та доповнюватиме щороку. Відбирати суддів Конституційного Суду України буде Єдина кваліфікаційна комісія, яка прийматиме рішення 2/3 голосів своїх членів [6].

Охарактеризуємо, що потрібно змінити у роботі Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККС) та Вищої Ради Правосуддя (ВРП).

Безумовно, юридична спільнота очікує також якнайшвидшого відновлення нормальної роботи ВККС, бо формування складу комісії надасть можливість стабілізувати роботу судової системи та зняти надмірне навантаження на суддів. Очікується також відновлення процедури розгляду ВРП скарг.

14 липня 2021 року Верховна Рада України внесла зміни до закону «Про Вищу раду правосуддя» [29], яким було утворено новий незалежний орган – Етичну раду, що має оцінювати на доброчесність усіх кандидатів до ВРП, а також має провести одноразове оцінювання усіх чинних членів ВРП на відповідність їх критеріям професійної етики та доброчесності.

Незважаючи на воєнний стан та нестабільну ситуацію в країні внаслідок агресії РФ, Етична рада вже провела співбесіди із чинними членами ВРП, а також продовжила проведення співбесід із кандидатами для доукомплектування ВРП до повноважного складу. Далі Етична рада може рекомендувати суб'єктам призначення – Президенту, Верховній Раді та з'їздам суддів, адвокатів, науковців, прокурорів – призначити до ВРП 10 чи більше членів із 33 кандидатів [6].

Призначення саме 10 кандидатів на посади членів ВРП зробить орган повноважним та розблокує процедури звільнення, відсторонення суддів і розгляду дисциплінарних скарг. Для цього слід внести зміни до закону, де на час воєнного стану дозволити суб'єктам призначення призначити на посади ВРП всіх кандидатів, яких рекомендувала Етична рада, на всі наявні вакантні посади.

Такий порядок повністю відповідатиме Конституції України та меті судової реформи: до складу ВРП потраплять лише добросовісні кандидати, рекомендовані Етичною радою, що забезпечить ефективність розпочатої судової реформи, важливої для успішної європейської інтеграції України.

Розглянемо, які зміни потрібно внести до українського законодавства в цілому.

Слід звернути увагу на те, що Україна має терміново підготувати закон про нацменшини. Оскільки, як застерігається у висновку Венеціанської комісії, закон про державну мову створює підстави для дискримінації національних меншин. У рекомендаціях українській владі радять скасувати положення закону про мову, які «передбачають диференційоване ставлення до мов корінних народів, мов національних меншин, які є офіційними мовами ЄС, та мов національних меншин, які не є офіційними мовами ЄС» [6].

Крім цього, пропонують «розглянути можливість скасування механізму санкцій» за порушення норм мовного закону або «принаймні обмежити його лише до порушень у громадській сфері та щодо крайніх випадків». Мова йде про перегляд ЗУ «Про державну мову» та вилучення норми, у якій йдеться

про відповідальність, встановлену за навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах [6].

Також виникає необхідність переглянути закон про державну мову та підготувати закон про нацменшини, залучивши до консультацій усі зацікавлені сторони, у тому числі представників національних меншин та корінних народів. Гарантування національним меншинам України права на вільний розвиток, використання і захист їх мов відповідатиме змістові міжнародних договорів України та забезпечить виконання рекомендацій Венеціанської комісії.

Низка цих заходів буде стратегічним кроком уперед у напрямі мінімізації корупції, підвищення темпу соціально-економічного зростання країни та забезпечить успішний євроінтеграційний процес.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі досліджено теоретичні та організаційно-правові засади функціонування судової системи України; визначено етапи її становлення та розвитку, зокрема, під час війни; проаналізовано європейський та інший зарубіжний досвід реформування судових систем; надано пропозиції щодо вдосконалення діяльності з реформування судової системи України відповідно до європейських норм права; обґрунтовано очікувані зміни у судовій системі України у повоєнний період.

Під час дослідження теоретичних та організаційно-правових засад функціонування судової системи в Україні нами було охарактеризовано еволюцію розвитку вітчизняної судової системи, а також зміст та співвідношення понять «судова влада» та «правосуддя» як основи цієї системи.

Обґрунтовано основні етапи становлення та реформування судової системи України, зокрема, під час війни. Зроблено висновок, що за часи незалежності України відбулися три значні реформи судової системи, які умовно називають «реформою Медведчука», «реформою Портнова» та «реформою Філатова». Під час війни судова система України також поступово зазнає змін, зокрема, у частині розгляду судових справ.

Показано, що сьогодні у суспільстві відбуваються дискусії щодо виборів суддів громадянами, позбавлення їх недоторканності, запровадження суду присяжних, мирових судів тощо, але основна теза залишається незмінною навіть серед частини професіоналів – в Україні відсутній саме справедливий суд, тому що практично всі судді корумповані. Разом з тим, існує суспільна думка, що якщо їх замінити на нових, то зміни на краще відбудуться автоматично, що є в корені не вірним.

Під час аналізу організаційно-правових засад функціонування судової системи України показано, що в Україні діє єдина судова система, у якій найвищим судом є Верховний Суд, який забезпечує сталість та єдність

судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Також до складу цієї системи належать місцеві суди та апеляційні суди. Разом з тим, єдиним органом конституційної юрисдикції в країні був та залишається Конституційний Суд України, який здійснює свою діяльність на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків.

У роботі показано, що в науковій літературі й досі не вироблено єдиного розуміння категорії «судова система», яка на думку одних вчених являє собою всю сукупність судових установ та інших державних органів, що сприяють організації та функціонуванню судів, тобто систему судоустрою. Інші ж вчені зводять її до системи судів, як установ, що наділені судовою владою.

У нашій роботі під судовою системою ми будемо розуміти не тільки систему судів. Ми вважаємо, що до складу судової системи, яка має бути комплексною та упорядкованою, слід віднести судову владу та правосуддя, які, на наш погляд, формують основу судової системи та є її підґрунтям.

Охарактеризовано основні засади правової політики держави та специфіку правового регулювання судової системи України, визначено основні напрямки правового регулювання, зокрема, адміністративні процедури щодо створення, реорганізації та ліквідації судів; визначення адміністративно-правового статусу суддів; кадрова робота в системі судочинства; встановлення меж повноважень суддів, які обіймають адміністративні посади; забезпечення адміністративного контролю у сфері судочинства тощо.

Показано, що правове регулювання судової системи безпосередньо пов'язано і з урегулюванням та легітимізацією усіх процесів, що в ній відбуваються. Так, наприклад, у системі правосуддя нашої країни діє Вища кваліфікаційна комісія суддів України, яка є державним колегіальним органом суддівського врядування, і діє на постійній основі. Відповідно до ст.

98 Закону України «Про судоустрій та і статус суддів», правове регулювання процедурних питань діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України здійснюється згідно з Регламентом відповідно до цього закону.

Обґрунтовано, що під час проведення судової реформи, зокрема, в умовах прагнення України до якнайшвидшого отримання статусу країни-член ЄС, дуже важливе значення для нашої країни має вивчення європейського досвіду функціонування судових систем. Для цього досліджено конституційні засади організації судової влади, здійснення судового управління, характеристики судової системи та суддівського корпусу таких країн, як Франція, Польща, Німеччина, Австрія, Швеція, а також інших зарубіжних країн, таких як Великобританія, США та Канада.

Показано, що європейські норма права являють собою визначальні для України засади (або основоположні принципи), на яких має будуватися й функціонувати судова влада сучасної держави. Під час реформування судової системи України та її адаптації до європейських принципів, норм та правил особливого значення набуває досвід держав, які відносно недавно почали реформувати свої судові системи відповідно до вимог ЄС. До таких країн ми віднесли досвід Польщі та Грузії.

У результаті аналізу нами було зроблено висновок, що у таких країнах, як США та Великобританія, діє складна та децентралізована система судоустрою. Це пов'язано із їх формою державного устрою та історичними процесами. Проте, для більшості країн ЄС характерна триланкова судова система. Чотириланкова система збереглася лише в кількох країнах із федеративним устроєм – у Німеччині та Іспанії, регіони якої історично мають сильні автономні повноваження. Така чотириланкова судова система створює зайву бюрократію, адміністративний тягар, призводить до надмірної складності й затягування провадження, загрожує створенням процесуальних затримок, численними та складними колізіями юрисдикції.

Також слід зазначити, що професійні управлінці відіграють дедалі вагомішу роль у роботі судів у різних країнах світу (США, Канада, Франція,

Німеччина та ін.). Велике значення для забезпечення здійснення правосуддя в усіх державах мають спеціально утворені органи суддівського самоврядування, до складу яких зазвичай входять і представники органів виконавчої влади, яким надається право щодо відбору кандидатів на посади суддів, а також притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

У роботі охарактеризовано найбільш значущі фактори, які негативно впливають на стан незалежності суддів в Україні, зокрема, втручання окремих народних депутатів у діяльність судів; намагання через президентів України та працівників адміністрацій неправомірно впливати на судову владу та суддів; намагання Верховної Ради України, представників парламентських комітетів, Кабінету Міністрів України та представників урядових структур неправомірно впливати на судову владу та суддів; приниження окремими політиками авторитету судової влади; використання суддів у політичній боротьбі; недостатнє фінансування судів та здійснення цього фінансування в ручному режимі; певна політична заангажованість та непрофесіоналізм засобів масової інформації тощо.

На підставі проведених досліджень розроблено пропозиції щодо імплементації зарубіжного досвіду реформування судової системи в умовах повоєнного періоду та відповідно до європейських норм права, а саме: комплексне реформування судової системи має відбуватися з урахуванням вимог міжнародних стандартів, що повинно забезпечити ефективність та прозорість правосуддя, доступ громадян до суду та право людини на справедливий суд; необхідно постійно вдосконалювати процеси професійної підготовки суддівських кадрів, як це здійснюється у Франції, Німеччині, Британії; слід звернути увагу на міжнародний досвід та перспективи впровадження в Україні в рамках судової реформи інституту мирових судів, як це відбувається в Англії, Ізраїлі, Італії, Швейцарії, США, Канаді; судова система має бути простою та доступною для пересічного громадянина, а судові процедури – простими й зрозумілими для людини; інститут мирових судів може внести свіжий струмінь в українську судову систему, виступивши

за певних умов протипагою до старого пострадянського суду, а його запровадження стало б прогресивним явищем у сфері правосуддя та сприяло її демократизації та переведенню на новий якісний рівень

Отримані у процесі написання магістерської роботи результати можуть застосовуватись у процесі реформування судової системи в Україні, яка вже знаходиться у статусі країни-кандидата в члени Європейського Союзу, і тому має дотримуватися європейських норм права з метою набуття повноправного членства у ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєнко Є. В. Можливості використання зарубіжного досвіду правового забезпечення та організації діяльності судів в Україні / Євген Валерійович Авдєєнко // Європейські перспективи. 2014. № 7. С. 121 – 127. Дата звернення: 02.10.2022. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/evpe_2014_7_23.pdf.
2. Андрейцев В. І. Судово-правова система в Україні: тектологічні проблеми оптимізації функціонування / В. І. Андрейцев // Вісник Вищої ради юстиції. 2010. № 1. С. 15 – 30.
3. Берталанфі Л. Загальна теорія систем / Людвіг фон Берталанфі. 1968. URL: <https://dl.kpt.sumdu.edu.ua/mod/book/tool/print/index.php?id=8469>.
4. В Україні вдвічі нижча чисельність судів, ніж у середньому по Європі // Закон і бізнес. Дата звернення: 12.10.2022. URL: https://zib.com.ua/ua/print/145061-v_ukraini_vdvichi_nizhcha_chiselnist_suddiv_nizh_u_serednomu.html.
5. Вон Девід М. Судова система США і верховенство права. Дата звернення: 18.10.2022. URL: <http://www.fair.org.ua/content/library-doc/FAIRUS-Judiciary-UKR.pdf>.
6. Вступ до ЄС: яких змін у судовій системі очікують від України: 28.08.2022. URL: <https://mind.ua/openmind/20243458-vstup-do-es-yakih-zmin-u-sudovij-sistemi-ochikuyut-vid-ukrayini>.
7. Глущенко С.В. Вищі спеціалізовані суди в системі судової влади України : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 490 с.
8. Гончарук Ю. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні / Юрій Гончарук // Юридичний вісник України. Дата звернення: 18.10.2022. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/suchasni-vyklyky-ta-aktualni-problemy-sudovoyi-reformy-v-ukrayini/>.

9. Державне право зарубіжних країн (у схемах) : навч. посіб. / Б.В. Калиновський, О.Я. Лапка, Н.Я. Лапка, Т.О. Пікуля та ін. ; За заг. ред. О.Я. Лапки. К.: КНТ, 2018. 528 с.

10. Жарук К. В. Сучасний стан судової системи та проблеми реформування / К. В. Жарук. Дата звернення: 28.09.2022. URL: <http://www.srw.kspu.edu/?p=966>.

11. Квасневська Н.Д. Поняття судової системи України: сучасний погляд / Н.Д. Квасневська // Ф-П. 2015. № 5. С. 110 – 113. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_5_20.pdf.

12. Кібець В.О. Зарубіжний досвід у сфері судового управління / В.О.Кібець // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2017. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vchfo_2017_4_27.pdf.

13. Кононенко В. А чи потрібна облава на суддів? / Віктор Кононенко // УП: Блоги. Дата звернення: 18.09.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/03/19/7062011/>.

14. Конституція України : від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. Ст. 141.

15. Конституція Французької Республіки: станом на 30 серпня 2015 р. / пер. з фр.; укладач П.В. Романюк. Х.: Право, 2015. 68 с.

16. Куйбіда Р.О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи : монографія / Р. О. Куйбіда. К. : Атіка, 2004. 288 с.

17. Литовченко О.В. Поняття судової системи як об'єкту адміністративно-правового регулювання / О.В. Літовченко // Європейські перспективи. 2015. № 5. С. 79 – 84.

18. Лісна І. С. Зарубіжний досвід функціонування судових систем та можливість його використання під час проведення судової реформи в Україні / І.С. Лісна // Актуальні проблеми права: теорія і практика № 1 (35), 2018. С. 124 – 131. URL: <http://pravo-snu.lg.ua/Actual1-35/Lisna124-131.pdf>.

19. Мірові суди: міжнародний досвід та перспективи впровадження в Україні в рамках судової реформи. Дата звернення: 12.10.2022. URL: <https://cv.court.gov.ua/tu26/pres-centr/publications/836145/>.

20. Назаров І. В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: генезис та порівняння: монографія. Харків : вид. «Фінн», 2011. 432 с.

21. Найменші бюджети в Європі, мало суддів та багато прокурорів: звіт РЄ про правосуддя в Україні // Європейська правда. Дата звернення: 06.10.2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/10/4/7087793/>.

22. Об общих судах: Органический закон Грузии от 04.12.2009 № 2257. Законодательный Вестник Грузии. Дата звернення: 12.10.2022. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/90676>.

23. Орловська Л.А. Стан реформування правосуддя на сучасному етапі проведення конституційної реформи в Україні // Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Запоріжжя : «Просвіта», 2016. С. 164-166.

24. Очолюють суди переважно чоловіки, а керують апаратом установ жінки // Закон і Бізнес. 04.02.2022. Дата звернення: 12.09.2022. URL: https://zib.com.ua/ua/print/141253-ocholyuyut_sudi_perevazhno_choloviki_a_keruyut_aparatom_usta.html.

25. Перелік судів, чия підсудність була змінена та відновлена. Дата звернення: 28.08.2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/.

26. Порівняльне судове право : навч. посіб. // І.Є. Марочкін, Л.М. Москвич, Н.В. Сібільова, В.С. Бабкова, Ю.І. Крючко // за ред. І.Є. Марочкіна, Л.М. Москвич. Харків: Право, 2016. 112 с.

27. Прилуцький С.В. Судова система Республіки Польща // Бюл. Міністерства юстиції України. 2014. № 6. С. 53-64.

28. Про Вищий антикорупційний суд : закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. – Редакція від 30.07.2020, підстава – 781-IX // Відомості Верховної Ради. 2018. № 24. Ст. 212.

29. Про Вищу раду правосуддя: закон України від 21.12.2016 №1798-VIII, редакція від 07.05.2022, підстава - 1780-IX // Відомості Верховної Ради, 2017, № 7-8, ст. 50.

30. Про відновлення територіальної підсудності судових справ Брусилівського, Малинського та Овруцького районних судів Житомирської області: розпорядження Верховного Суду від 21.04.2022 № 24/0/9-22. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/VSS00850?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01

31. Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану: розпорядження Верховного Суду від 10.03.2022 р. № 4/0/9-22. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/VSS00825?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01

32. Про Конституційний Суд України : закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. Редакція від 20.03.2020, підстава – 524-IX // Відомості Верховної Ради. 2017. № 35. Ст. 376.

33. Про судоустрій і статус суддів : закон України № 2453-VI від 07.07.2010, втратив чинність, крім положень, зазначених у пунктах 7, 23, 25, 36 розділу XII Закону № 1402-VIII від 02.06.2016, на підставі Закону №1402-VIII від 02.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text>.

34. Про судоустрій і статус суддів : закон України від 02.06.2016 №1402-VIII. Редакція від 20.06.2020, підстава – 679-IX // Відомості Верховної Ради. 2016. № 31. Ст. 545.

35. Про судоустрій України : закон України від 07.02.2002 № 3018-III, втратив чинність на підставі Закону № 2453-VI (2453-17) від 07.07.2010. 2010. № 41-42, № 43, № 44-45. Ст. 529.

36. Симоненко В. Наслідки огульних звинувачень, які звідусіль лунають у бік суддів, є непоправними // В. Симоненко // Юридична газета. Дата звернення: 21.10.2022. URL: <https://jur-gazeta.com/interview/naslidki-ogulnih-zvinuvachen-yaki-zvidusil-lunayut-u-bik-suddiv-e-nepopravnimi-v-simonenko.html>.

37. Сівовна Ю. Як працює судова система під час війни. 26.05.2022. Дата звернення: 25.09.2022. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/211489_yak-pratsyu-sudova-sistema-pd-chas-vyni.

38. Стефанішина О. Україна отримала статус кандидата в члени ЄС без умов. 26.06.2022. Дата звернення: 19.10.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3515169-ukraina-otrimala-status-kandidata-v-cleni-es-bez-umov-stefanisina.html>

39. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : указ президента України від 20.05.2015 № 276/2015. URL: <https://ksa.court.gov.ua/sud4819/inshe/law/strategia>.

40. Судова влада // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / О. В. Петришин (відп. ред.) та ін. 2017. Т. 3 : Загальна теорія права. С. 762.

41. Судова влада та правосуддя: поняття та ознаки. Дата звернення: 16.10.2022. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/10623/>.

42. Судова влада України : офіційний веб-портал. Дата звернення: 06.11.2022. URL: <https://court.gov.ua/>

43. Судова система України / Метод. матер. юрфака. Дата звернення: 05.10.2022. URL: http://jurfak.univer.kharkov.ua/studentu/lekckpd/Sudebnaya_bukhgalteria.pdf.

44. Судова система України. Дата звернення: 05.10.2022. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%B8>.

45. Фоміна М. А. До питання розмежування понять «судова система» та «судоустрій» / М. А. Фоміна // Часопис Київськ. ун-ту права. Дата звернення: 19.09.2022. № 1. С. 67 – 69.

46. Храпенко О.О. Реформування судової системи України: кроки на шляху до євроінтеграції / О.О. Храпенко. Дата звернення: 18.09.2022. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9882/KHRAPENKO%20147-148.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

47. Юзевич В.М. Судова влада в Україні. Суд і правосуддя / В.М. Юзевич, Н.О.Микитенко. Дата звернення: 25.09.2022. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_5_20.pdf.

48. Ярош С. Історія реформ у судовій системі України: 1991–2001 роки. / Сергій Ярош. Дата звернення: 12.10.2022. URL: <https://racurs.ua/ua/2415-istoriya-reform-u-sudoviy-systemi-ukrayiny-1991-2001-roky.html>.

49. Ярош С. Реформа судової влади України: 2010–2014 роки / Сергій Ярош. Дата звернення: 12.10.2022. URL: <https://racurs.ua/ua/2418-reforma-sudovoyi-vlady-ukrayiny-2010-2019-roky.html>.

50. Ярош С. Судова реформа в Україні: 2001–2010 роки / Сергій Ярош. Дата звернення: 12.10.2021. URL: <https://racurs.ua/ua/2417-sudova-reforma-v-ukrayini-2001-2010-roky.html>.

ДОДАТКИ

Додаток А

ПЕРЕЛІК СУДІВ, територіальну підсудність яких було змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану (зведена таблиця)

ПЕРЕЛІК СУДІВ, територіальну підсудність яких відновлено

Території України, де, у зв'язку з війною, не здійснюється правосуддя судами загальної юрисдикції*

АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА КРИМ ТА М. СЕВАСТОПОЛЬ:

1. Апеляційний суд Автономної Республіки Крим
2. Алуштинський міський суд Автономної Республіки Крим
3. Армянський міський суд Автономної Республіки Крим
4. Бахчисарайський районний суд Автономної Республіки Крим
5. Білогірський районний суд Автономної Республіки Крим
6. Керченський міський суд Автономної Республіки Крим
7. Кіровський районний суд Автономної Республіки Крим
8. Джанкойський міський районний суд Автономної Республіки Крим
9. Севастопольський міський суд Автономної Республіки Крим
10. Красногвардійський районний суд Автономної Республіки Крим
11. Красноперотський міський районний суд Автономної Республіки Крим
12. Ленінський районний суд Автономної Республіки Крим
13. Нікопольський районний суд Автономної Республіки Крим
14. Паромайський районний суд Автономної Республіки Крим
15. Роздольненський районний суд Автономної Республіки Крим
16. Сакський міський районний суд Автономної Республіки Крим
17. Ялтинський міський суд Автономної Республіки Крим
18. Совєтський районний суд Автономної Республіки Крим
19. Судакський міський суд Автономної Республіки Крим
20. Феодосійський міський суд Автономної Республіки Крим
21. Запорозький районний суд м. Севастополя
22. Київський районний суд м. Севастополя
23. Центральний районний суд м. Севастополя
24. Симферопольський районний суд Автономної Республіки Крим
25. Чорноморський районний суд Автономної Республіки Крим
26. Апеляційний суд м. Севастополя
27. Балаклавський районний суд м. Севастополя
28. Тагарінський районний суд м. Севастополя
29. Ленінський районний суд м. Севастополя
30. Нахімовський районний суд м. Севастополя
31. Севастопольський апеляційний адміністративний суд
32. Окружний адміністративний суд Автономної Республіки Крим
33. Окружний адміністративний суд м. Севастополя
34. Севастопольський апеляційний господарський суд
35. Господарський суд Автономної Республіки Крим
36. Господарський суд м. Севастополя

ДОНЕЦЬКА ОБЛАСТЬ:

1. Волноватський районний суд Донецької області
2. Волгодарський районний суд Донецької області
3. Донецький апеляційний суд
4. Жовтневий районний суд м. Маріуполя
5. Іллінський районний суд м. Маріуполя
6. Ордоніквідзевський районний суд м. Маріуполя
7. Приморський районний суд м. Маріуполя
8. Першотравневий районний суд Донецької області
9. Красноліманський міський суд Донецької області
10. Краматорський міський суд Донецької області
11. Вугледарський міський суд Донецької області
12. Красноармійський міський районний суд Донецької області
13. Новогродівський міський суд Донецької області

ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ:

1. Брауншвейгський районний суд Житомирської області (відновив роботу)
2. Малінський районний суд Житомирської області (відновив роботу)
3. Ірпінський міський суд Київської області (відновив роботу)
3. Овруцький районний суд Житомирської області (відновив роботу)

* станом на 25.07.2022

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСТЬ:

1. Бердянський міський районний суд Запорізької області
2. Мелітопольський міський районний суд Запорізької області
3. Гуляйпільський районний суд Запорізької області
4. Василівський районний суд Запорізької області
5. Михайлівський районний суд Запорізької області
6. Томаківський районний суд Запорізької області
7. Кам'янсько-Дніпровський районний суд Запорізької області
8. Куйбишевський районний суд Запорізької області
9. Пологівський районний суд Запорізької області
10. Призавський районний суд Запорізької області
11. Приморський районний суд Запорізької області
12. Чернігівський районний суд Запорізької області
13. Энергодарський міський суд Запорізької області
14. Якимівський районний суд Запорізької області
15. Веселівський районний суд Запорізької області
16. Розвільський районний суд Запорізької області
17. Великобузьський районний суд Запорізької області
18. Орлівський районний суд Запорізької області

КИЇВСКА ОБЛАСТЬ:

1. Борзнянський районний суд Київської області (відновив роботу)
2. Іванківський районний суд Київської області (відновив роботу)
3. Ірпінський міський суд Київської області (відновив роботу)
4. Макарівський районний суд Київської області (відновив роботу)

ЛУГАНСЬКА ОБЛАСТЬ:

1. Луганський апеляційний суд
2. Біловодський районний суд Луганської області
3. Білоярський районний суд Луганської області
4. Кременський районний суд Луганської області
5. Лисичанський міський суд Луганської області
6. Маріупольський районний суд Луганської області
7. Міловський районний суд Луганської області
8. Новоярдарський районний суд Луганської області
9. Новослободський районний суд Луганської області
10. Пагоножівський районний суд Луганської області
11. Рубіжанський міський суд Луганської області
12. Сватівський районний суд Луганської області
13. Северодонецький міський суд Луганської області
14. Станицько-Луганський районний суд Луганської області
15. Старобільський районний суд Луганської області
16. Троїцький районний суд Луганської області

МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСТЬ:

1. Снігурівський районний суд Миколаївської області
2. Господарський суд Миколаївської області (відновив роботу)

СУМСЬКА ОБЛАСТЬ:

1. Господарський суд Сумської області (відновив роботу)
2. Середино-Будський районний суд Сумської області
3. Тростянецький районний суд Сумської області (відновив роботу)
4. Охтирський міський районний суд Сумської області

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ:

1. Московський районний суд м. Харкова
2. Фрунзівський районний суд м. Харкова
3. Великобульварний районний суд Харківської області
4. Вовчанський районний суд Харківської області
5. Дворічанський районний суд Харківської області
6. Печенівський районний суд Харківської області
7. Харківський міський суд Харківської області
8. Чугуївський міський суд Харківської області
9. Комітнівський районний суд м. Харкова
10. Червонозаводський районний суд м. Харкова
11. Ізюмський міський районний суд Харківської області
12. Харківський апеляційний суд Харківської області
13. Ордоніквідзевський районний суд м. Харкова
14. Шевченківський районний суд Харківської області
15. Золочівський районний суд Харківської області
16. Савоухівський районний суд Харківської області
17. Борівський районний суд Харківської області
18. Дергачівський районний суд Харківської області
19. Балаклійський районний суд Харківської області
20. Куп'янський міський районний суд Харківської області
21. Харківський апеляційний суд (відновив роботу)
22. Близноківський районний суд Харківської області
23. Лозівський міський районний суд Харківської області
24. Барвінківський районний суд Харківської області

ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ:

1. Херсонський апеляційний суд
2. Вериславський районний суд Херсонської області
3. Білозерський районний суд Херсонської області
4. Великолетітський районний суд Херсонської області
5. Великоколязівський районний суд Херсонської області
6. Верноградський районний суд Херсонської області
7. Вісокільський районний суд Херсонської області
8. Генчеський районний суд Херсонської області
9. Голопристанський районний суд Херсонської області
10. Горностаївський районний суд Херсонської області
11. Іванівський районний суд Херсонської області
12. Каланчацький районний суд Херсонської області
13. Каховський міський районний суд Херсонської області
14. Нікопольський районний суд Херсонської області
15. Нововоронівський районний суд Херсонської області
16. Новокаховський міський суд Херсонської області
17. Новотроїцький районний суд Херсонської області
18. Скадовський районний суд Херсонської області
19. Херсонський міський суд Херсонської області
20. Царувинський районний суд Херсонської області
21. Чаплинський районний суд Херсонської області
22. Господарський суд Херсонської області
23. Херсонський окружний адміністративний суд

ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСТЬ:

1. Чернігівський апеляційний суд (відновив роботу)
2. Деснянський районний суд м. Чернігова (відновив роботу)
3. Новгород-Сверський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
4. Новосаводський районний суд м. Чернігова (відновив роботу)
5. Корюківський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
6. Кіровоградський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
7. Менський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
8. Сосницький районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
9. Городищенський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
10. Ріпкинський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
11. Чернігівський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
12. Шеремітський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
13. Бобровицький районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
14. Носівський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
15. Бахмацький районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
16. Борзнянський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
17. Ніжинський міський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
18. Прилуцький міський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
19. Барвський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
20. Ічнянський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
21. Срібнянський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
22. Талатинський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
23. Істобенський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
24. Куликівський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)
25. Господарський суд Чернігівської області (відновив роботу)
26. Сновський районний суд Чернігівської області (відновив роботу)